

मंडपद्वारीं चरण दुधानें
धुतले प्रेमें ओघाळून।
सर्वांनीं पाहिलें शिवाचें
मंगल रुद्ररूप जवळून ॥

शंकर जाउन उभे राहले
बोह्योल्यावर हें पाहुन,
लवकर नवऱ्यामुलिस मेनका
स्मितवदनें आली घेऊन ॥

सप्तर्षींनीं मंगलाष्टकें
म्हणुन अक्षता टाकियल्या।
आशीर्वचनें सांगुन कांहीं
जुन्या कहाण्या सांगितल्या ॥

शिवपार्वतिनें प्रणाम केला
ब्रह्मा सरस्वति दंपतिला।
वडीलधाऱ्या देवांदींना
आणि वसिष्ठ अरुंधतिला ॥

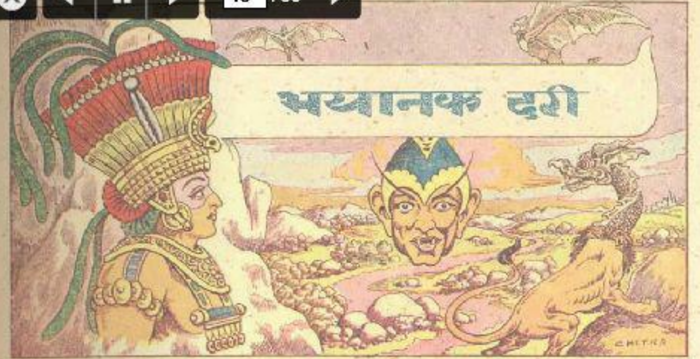
सर्व सखींनीं खूप घेतली
हौस स्वतःची पुरवुनिया ॥
उमाशिवाला झोंपाळ्यावर
म्हटलीं गाणीं बसवुनिया ॥

मेनकेस अन् गिरिराजाला
भाग्य पाहुनी कन्येचें,
पाहुनि जोडी वाटे फिटलें
जणूं पारणें डोळ्यांचें ॥

समाधान वाटलें सुरांना
हेतु पूर्ण झाला म्हणुनी।
शापमुक्त पति झाला होता
हांसत होती रति म्हणुनी ॥

शेवट आनंदाचा झाला
कष्ट जाहले प्रथम जरी।
सर्व चांगलें होतें अंतीं
प्रथम वाटतें कठिन जरी ॥

★ [संपूर्ण] ★

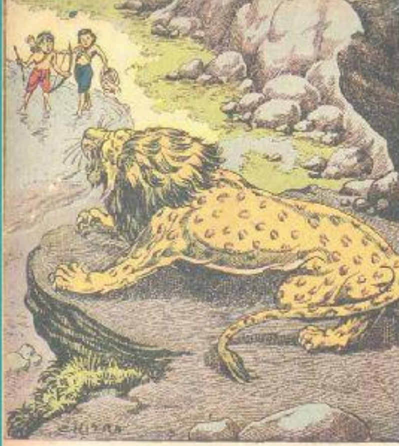

[५]

[मांत्रिकाचा शिष्य जयमल याच्या तोंडीं लखूला मांत्रिकाचें नांव ब्रह्मदंडी आहे हें व त्याच्याच आज्ञेनें एक शिंगी घोड्याचें रूप घेऊन तो आला होता हें कळलें. ब्रह्मदंडी मांत्रिकानें आपल्या मंत्रबळानें भूकंप करून दाखविला. नंतर त्यानें जयमलला आज्ञा केली कीं लखूला हस्तीसरोवरांत आंघोळ घालून घेऊन ये. पुढें वाचा.]

ब्रह्मदंडी मांत्रिकाच्या आज्ञेप्रमाणें जयमल लखूला घेऊन हस्तीसरोवराकडे निघाला. लखूच्या मनांत विचार चालू होते. किती मोठा मंत्र असला म्हणून काय झालें, मंत्र-बळानें डोंगर हलवून सोडण्याची शक्ति त्या मंत्रांत असेलसें मला वाटत नाहीं.

या पर्वतांतच कांहीं विस्फोटक द्रव्यें नसतील कशावरून? त्यांच्यामुळें स्फोट होत असावेत व हा मांत्रिक हें सर्व आपल्या मंत्रबळानें होत आहे अशी घमेंड करीत असावा. तोंपर्यंत दोघे त्या डोंगरांतल्या एका सपाट जागीं येऊन पोंचले. तेथें जवळच एक डोंगरी ओढा वहात होता व त्याचा खळखळ आवाज ऐकूं येत होता. दोघे तो ओढा ओलांडून जाण्यासाठीं पाण्यांत उतरल्या-बरोबर एक सिंह डरकाळ्या फोडीत आपल्या गुहेंतून बाहेर पळत आला व डोंगराच्या एका शिळेवर येऊन बसला.

"ह्या ओझ्याच्या डोहालाच हस्तीसरोवर हें नांव आहे. हा सिंह शेजारच्या एका गुहेंत राहतो. याचें विशेष तूं ओळखलें असशीलच ? पहा बिबळ्या वाघासारखे याच्या अंगावर ठिपके आहेत." जयमल सांगत होता. सिंह जोरजोरानें डरकाळ्या फोडीत होता व आतां त्यांच्यावर उडी मारण्याच्या बेतांत होता.

लखूनें पण सिंहाकडे पाहिलें व त्याला वाटलें कीं सिंह उडी मारणार. म्हणून त्यानें चटदिशीं एक बाण काढून त्या सिंहाला मारण्यासाठीं नेम धरला. पण त्याच वेळीं जयमल "ओंकारी !" "कांकारी !" असें कांहींतरी ओरडला व लखूला अडवीत म्हणाला—"हें तूं काय करतो आहेस ? तूं या बाणानें का या सिंहाला मारणार आहेस ? पहा मी आपल्या मंत्रबळानें त्याचें तोंड बंद करून टाकतों. तूं देखील पाहिजे तर पहा बाण सोडून काय होतें तें."

लखूनें बाण सोडला. "सूं...." असा बाणाचा आवाज झाला आणि सिंहाच्या डोक्यांतून निघून बाण दूर सरोवरांत जाऊन पडला. सिंहाला जणूं कांहींच झालें नाहीं. जयमल म्हणाला—"पाहिलेंस, तुझा एक बाण फुकट मात्र गेला. हा ब्रह्मदंडीनें पाळलेला सिंह आहे. त्याचें म्हणणें आहे कीं त्यानें ह्या सिंहाची सृष्टि केली आहे. जगांत असा एक देखील सिंह नाहीं. पण मी त्याच्या बोलण्यावर कधीं विश्वास केला नाहीं. तो एक मांत्रिक आहे, फार तर महामांत्रिक आहे हें मी कबूल करतो. पण तो ब्रह्मदेव खास नाहीं. त्यानें बिबळ्या वाघाचें कातडें याच्या अंगावर चिकटवून ठेवलें असावें असा माझा समज आहे." जयमल म्हणाला.

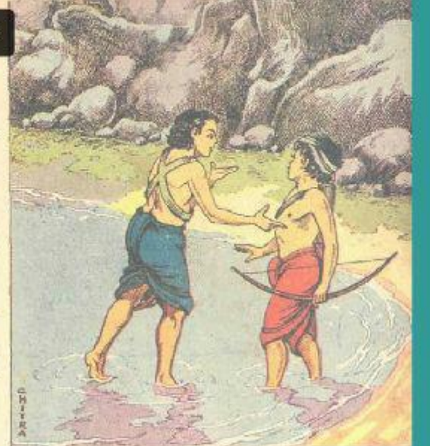
"तें अशक्य आहे. एका जनावराचें कातडें दुसऱ्याच्या अंगावर चिकटवलें तरी तें त्याच्याशीं एकजीव कसें होणार ? तुझी ही चुकीची समजूत आहे." लखू म्हणाला.

"तर मग हा सिंह पिल्लू असतांनाच त्यानें त्याच्या अंगावर डाग देऊन हे कायमचे डाग केले असावेत !" जयमल म्हणाला.

"तें शक्य आहे. पण त्याची आपल्याला काय गरज ? ह्या सिंहामुळें माझ्या जिवाला तर कांहीं धोका नाहीं ! हें पहिल्यानें सांग." लखूनें आग्रह केला.

"तुझ्या जिवाला कांहीं धोका नाहीं. इतके दिवस मांत्रिकाबरोबर रहात आहें व त्याचा शिष्य म्हणून राहतों आहे तर या प्राण्यांना वश करून घेण्याइतकें मंत्रबळ नाहीं का माझ्या अंगांत ? त्या सिंहाला मी वश केला आहे म्हणून तो पहा ताटाखालच्या मांजरासारखा कसा स्वस्थ बसून राहिला आहे." जयमल आपल्या मंत्रबळाच्या फुशारक्या मारीत म्हणाला.

परंतु जयमलनें म्हटल्याप्रमाणें खरोखरच सिंहानें एकदां जोरानें आपली आयाळ हलविली. नंतर एक मोठी जांभई घेऊन शेपटी दाबून मागें वळला व पुन्हां गुहेंत जाऊन

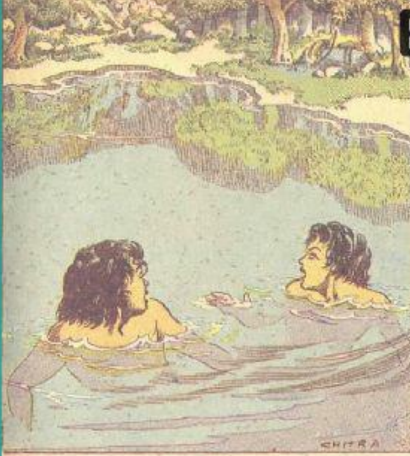
बसला. लखू जयमलची ही मंत्रशक्ति पाहून चकित झाला. हा खरोखरच माझा मित्र आहे तर. या ब्रह्मदंडी मांत्रिकाच्या हातांतून खात्रीनें हा माझें रक्षण करूं शकेल.

जयमलनें त्या डोहांत अनेक वेळां बुड्या मारल्या. सुरकांड्या मारून मनमोकळेपणानें पोहला. पण लखू मात्र डोहाच्या काठावर उभा राहून गंमत पहात होता. लखू त्याला म्हणाला—"अरे, उभा राहून पाहतोस काय ? मार उडी ! आपण लवकर आंघोळ करून परत गेलें पाहिजे. तो ब्रह्मदंडी वाट पहात बसला असेल ना !"

लखूनें धनुष्यबाण काठावर ठेवले व डोहांत उडी मारली. त्यानें अंग चोळून छान आंघोळ केली. त्याला वाटत होतें कीं हीच आपली शेवटची आंघोळ. आज ब्रह्म-दंडी खात्रीनें आपल्याला त्या काळभैरवा-समोर बळी देणार.

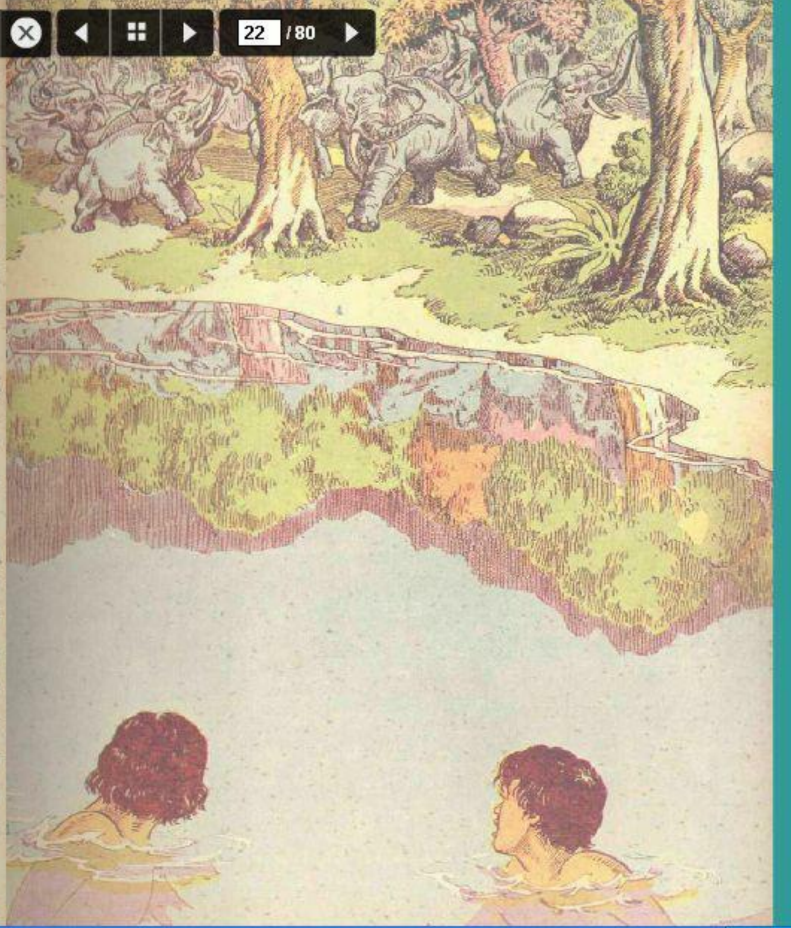
लखूनें मनांत उठलेली शंका जयमलला सांगून टाकण्याचें ठरविलें. पण जयमल पोहोत पोहोत फार दूर निघून गेला होता. लखू हळू हळू त्याच्याजवळ आला व त्याला विचारणार एवढ्यांत डोहापलीकडच्या रानांत तुफान यावें तशीं झाडें हालूं लागलीं व दगड सरकूं लागले. त्या पाठोपाठ हत्तींचें ओरडणें ऐकूं येऊं लागलें.

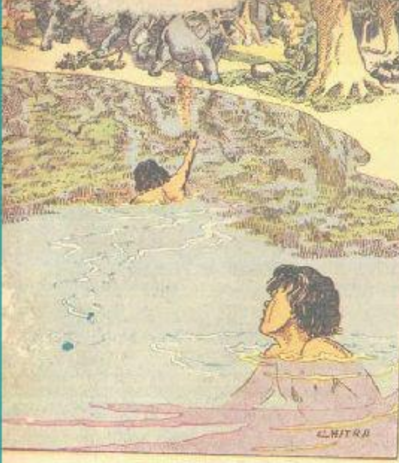
लखू तें ऐकून म्हणाला—"या बाजूला हत्ती येत आहेतसें वाटतें. त्यांचा कळप जर आला तर आपली धडगत नाहीं"

या डोहाचें नांवच हत्ती सरोवर आहे हें मी तुला पूर्वीच सांगितलें. मग यांत डुंबायला हत्ती येणार नाहींत तर कोण येणार ?" जयमलनें हंसत विचारलें.

"होय का ! तर मग चल, पळ काढूं या आपण, त्यांची नजर पडण्यापूर्वी ! पायां-खालीं तुडवून ते आपला चक्काचूर करतील." असें सांगून लखू जोरानें काठाकडे पोहोत निघाला.

जयमल घाबरलेल्या लखूकडे पाहून हंसूं लागला. त्याच वेळीं हत्तींचा एक कळप परस्परांच्या अंगाला अंगें घाशीत व सोंडेनें झाडांच्या फांद्या तोडीत व लहान लहान झाडें उपटीत डोहाकडे येऊं लागले. त्यांना पाहाल्याबरोबर जयमलनें बुडी मारली. नंतर वर येऊन त्यानें कांहीं तरी मंत्र म्हणून हातांतला चिखल हत्तींवर फेंकला. आणि आश्चर्य म्हणजे सर्व हत्ती दगडासारखे जागच्या जागीं उभे राहले.

"पाहिलेंस माझ्या मंत्राचें बळ?" जयमलनें लखूस विचारलें. नंतर तो हळू हळू पोहोत पोहोत लखूजवळ आला. लखू आश्चर्यचकित होऊन त्याच्या मंत्रबळाचें कौतुक करीत पहात होता. जयमल देखील मोठा मांत्रिक आहे याची त्याला साक्ष पटली.

लखूच्या मनांतले विचार ओळखून जयमल म्हणाला—"भूतपिशाच व पशुपक्षी यांना मंत्रबळानें वश करून घेणें तसें कांहीं मोठें काम नव्हे. हीं कामें ब्रह्मदंडी सहज हसत खेळत करतो. पण ज्या दिवशीं भयंकर दरींत प्रवेश करून तेथील खजिना पदरांत पडेल तेव्हां कोण खरा मांत्रिक आहे हें कळेल."

"भयंकर दरी! आणखी कोठें आहे का? मी तर याच दरीला भयंकर दरी समजत होतों." लखू म्हणाला.

"भयंकर दरी कोठें आहे हें समजलें तर आणखी काय उरलें समजण्यासारखें? तें कळावें म्हणून तर मी आजपर्यंत या ब्रह्मदंडी मांत्रिकाची सेवा करीत आहें." जयमल म्हणाला.

जयमल आणि ब्रह्मदंडी यांचें परस्परांशीं वैर असण्याचें कारण जयमलला आतां कोठें कळलें. कदाचित दोघेहि माझा या कामीं उपयोग करून घेण्याच्या प्रयत्नांत असतील.

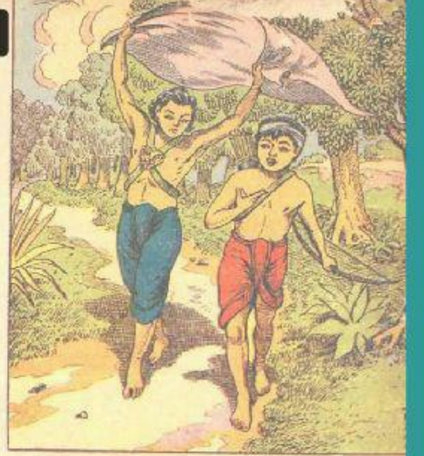
जयमल उपरण्यानें आपलें अंग पुसून लखूला म्हणाला—"अरे! चल लवकर उशीर झाला आपल्याला. लखू देखील अंग पुसून घाई घाईनें धनुष्यबाण घेऊन जयमलबरोबर निघाला. जयमल दोन पावलें पुढें टाकल्यावर मागें वळून म्हणाला—"अरे हो! विसरलोंच कीं! हा हत्तींचा कळप असाच दगडासारखा येथें राहला तर कांहीं दिवसांनीं मरून जाईल. यांचा जीव घेऊन आपल्याला तरी काय मिळणार?" असें सांगून त्यानें टाळी वाजवून कांहींतरी मंत्र म्हटला व हत्तीकडे वळून म्हणाला—"करा आंघोळ आतां!"

हत्ती जणुंकांहीं त्या आज्ञेचीच वाट पहात होते. भरभर पाण्यांत शिरून डुंबूं लागले.

जयमलनें एक खडा त्या सिंहाकडे फेंकला व म्हणाला—"चालूं दे आपली गर्जना!" लगेच सिंह धांवत त्या खडकावर जाऊन बसला व हत्तींना पाहून गर्जना करूं लागला. त्या गर्जनेनें लखूला कानाचे पडदे फुटल्यासारखें वाटलें. सिंहाच्या डरकाळ्या ऐकून हत्ती भयकंपित होऊन मोठमोठ्यानें ओरडूं लागले.

"मी आंघोळीला येतों त्यावेळीं प्रत्येक वेळीं हें दृश्य मला पहायला मिळतें. हत्ती व सिंह यांचे परस्परांवर ओरडणें सुरू झालें कीं दिगदिगंत दुमदुमून जातें. कांहीं वेळानें सर्व हत्ती परत रानांत जातात व सिंह गुहेंत जाऊन बसतो." जयमलनें वर्णन करून सांगितलें.

जयमल आपल्या शक्तीच्या फुशारक्या मारीत होता. लखूला तें त्याचें बोलणें विशेष आवडलें नाहीं. आपला कोणीच मित्र नाहीं. दोघे आपला स्वार्थ साधून घेण्यासाठीं

आपला उपयोग करून घेणार आहेत. जयमलला लखूच्या मनांत जे विचार चालू होते तें कळणें शक्य नव्हतें. तो आपल्याच रंगांत, जणुंकांहीं जगच जिंकून आलों आहों अशा तऱ्हेनें, बोलत होता.

"तूं म्हणालास आजपासून आपण दोघे भाऊ भाऊ. पण तुझ्या बोलण्यांत माझ्यावर येणाऱ्या संकटांतून माझी सुटका कशी होणार याचा तूं विचार करीत असल्याचा मला भास देखील झाला नाहीं." लखूनें स्पष्टच विचारलें.

जयमलनें एकदां डोंगराच्या शिखराकडे पाहालें. तेथें एका खडकावर बसून ब्रह्मदंडी

त्यांच्याकडे पहात होता. जयमलनें लखूला सावध केलें—"तो वध ब्रह्मदंडी आपल्याकडे पहात आहे. तूं मोठ्यानें बोललास तर त्याला सर्व ऐकूं येईल व आपले सर्व बेत ढांसळून जातील. त्याचे कान फार तिखट आहेत. तुझें रक्षण करणें तुझ्यासाठींच नव्हे तर मला स्वतःसाठीं देखील आवश्यक वाटतें. त्या भयंकर दरींत जायला कोण योग्य आहे हें ब्रह्मदंडीबरोबर मला देखील कळलें. तूं स्वतःच पाहिलेंस कीं तुझ्या खांद्यावरचा तो सापांचा तीळ पाहून ब्रह्म-दंडीला ब्रह्मानंद झाला होता. आज रात्रीं मंत्रबळानें तुला बोलायला लावून तो त्या भयंकर दरीचा मार्ग व त्यांत कोणकोणता खजिना आहे हें समजून घेईल. तें कळल्यावर आपण दोघे मिळून त्या ब्रह्मदंडीला यमलोकीं पाठवूं, घाबरूं नकोस."

"पण त्या पूर्वींच आपणां दोघांना तो यमलोकीं पाठवून देणार नाहीं कशावरून?" लखूनें शंका केली.

"तें अशक्य! कारण त्याला तूर्त धन आणि कीर्तीचा लोभ इतका वाटत आहे कीं विवेक नांवाची वस्तु त्याच्यांत थोडी देखील शिल्लक राहलेली नाहीं. तितकी बुद्धि उरली असती तर त्यानें आपल्याला असें एकत्र हिंडूं फिरूं दिलें नसतें." जयमलनें सांगितलें.

डोंगरावरून ब्रह्मदंडी दोघांकडे तीक्ष्ण नजरेनें पहात होता. तो एकदम कां कोणास ठाऊक, थोडा हंसला आणि थोड्या वेळानें ओरडून म्हणाला—"जयमल येतांना बरोबर समिधा देखील घेऊन ये! काळभैरवाला कडक भूक लागली आहे. हजार वर्षांनीं फक्त एकदांच त्याला इतकी भूक लागते.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

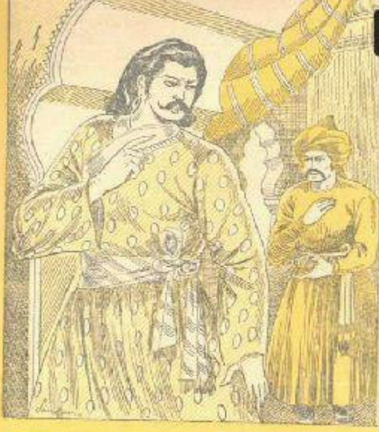

अंगरक्षक

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतलें आणि स्मशानाच्या वाटेनें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तूं स्वतः राजा आहेस. तुला एखाद्या नोकरासारखा इतरांचें काम करीत असलेला पाहून मला तुझी कींव येते. परंतु कधीं कधीं विश्वासपात्र व स्वामिभक्त अशा नोकरावर देखील राजा कसा अन्याय करतो याचें एक उदाहरण म्हणून मी सुप्रभाकर नांवाच्या राजाची गोष्ट सांगणार आहें. असें सांगून वेताळानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

फार पूर्वीं एका गांवीं सुप्रभाकर नांवाचा राजा राज्य करीत असे. त्याच्याकडे पुष्कळ नोकर होते. राजाचें आपल्या नोकरांवर स्वतःच्या मुलासारखें प्रेम होतें. नोकर-देखील फार स्वामिभक्त होते. त्यांतल्या

M—

त्यांत धीरू नांवाच्या एका नोकरावर राजा फार विश्वास करीत असे. म्हणून त्यानें त्याला स्वतःचा अंगरक्षक म्हणून नेमलें होतें.

धीरू पहाऱ्यावर होता म्हणून राजाला रात्रीं निश्चिंतपणें झोपतां येई. धीरू डोळ्यांत तेल घालून राजाचें रक्षण करी. राजा कधींकधीं मंत्री किंवा सेनापति यांच्याजवळ देखील ज्या गोष्टी बोलत नसे त्या धीरूजवळ बोलण्यांत त्याला संकोच वाटत नसे. धीरू इतका विश्वासपात्र नोकर होता.

एके दिवशीं राजानें झोपण्यापूर्वी धीरूला सकाळीं शिकारीला जायचें आहे असें सांगितलें व त्यासाठीं आवश्यक ती सर्व तयारी करून ठेवायला पण सांगितलें.

राजानें आज्ञा केल्याप्रमाणें धीरूनें सर्व तयारी रात्रींच करून ठेवली आणि ज्यांना ज्यांना ती गोष्ट कळविणें आवश्यक होतें त्यांना कळविली. उजाडण्यापूर्वी राजा उठला व धीरूला हाक मारून विचारलें–"शिकारीला जायची सर्व तयारी आहे का?"

धीरू पुढें येऊन म्हणाला–"सर्व तयारी आहे महाराज! परंतु आज महाराजांनीं शिकारीला जाऊं नये असें मला वाटतें." कारण विचारतां तो म्हणाला–"मला आज एक वाईट स्वप्न पडलें आहे. पहाटेचीं स्वप्नें खरीं निघतात असें थोरांमोठ्यांचें सांगणें आहे. मला असें स्वप्न पडलें कीं रथाचे घोडे एकाएकीं बुजले आणि वाटेल तसे पळूं लागले. म्हणून रथ रस्त्यावरून घसरला आणि एका खड्ड्यांत पडून तुटून गेला. घोडे, सारथी व रथांत बसलेला मनुष्य सर्व रथाखालीं पडून चिरडून मरून गेले."

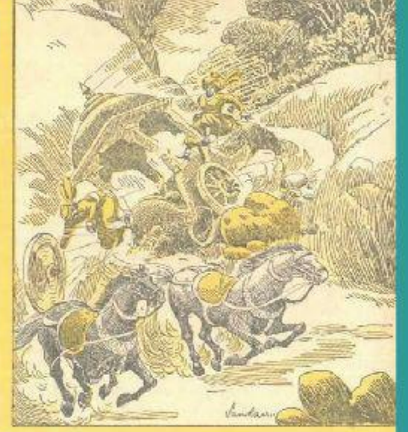
नोकराला पडलेलें स्वप्न खरें आहे कीं खोटें ह्याची खात्री करून घेण्यासाठीं राजा स्वतः शिकारीला गेला नाहीं. स्वतः ऐवजीं एका योद्ध्याला शिकारीला पाठविलें.

धीरूचें स्वप्न खरें ठरलें. एका टेकडीवर चढत असतां घोडे बुजले व रस्ता सोडून पळूं लागले. म्हणून रथ टेकडीवरून खालीं कोसळला व धीरूनें सांगितल्या प्रमाणें सारथी व रथांत बसलेला मनुष्य दोघे रथाखालीं चिरडून मरून गेले.

संध्याकाळीं ही गोष्ट राजाला कळली. राजानें धीरूला बोलावून त्याला शाबासकी दिली व एक मोठें बक्षिस पण दिलें.

पुढें कांहीं दिवसांनीं दिवाळी आली. दिवाळीच्या आदल्या दिवशीं रात्रीं धीरूला आणखी एक स्वप्न पडलें. दिवाळीचे दिवे सगळीकडे लागले आहेत आणि ज्या बुरजावर उभा राहून राजा दिवाळीची गंमत पहात असे तो बुरूज एकाएकीं मोडला व कोसळून खालीं पडला.

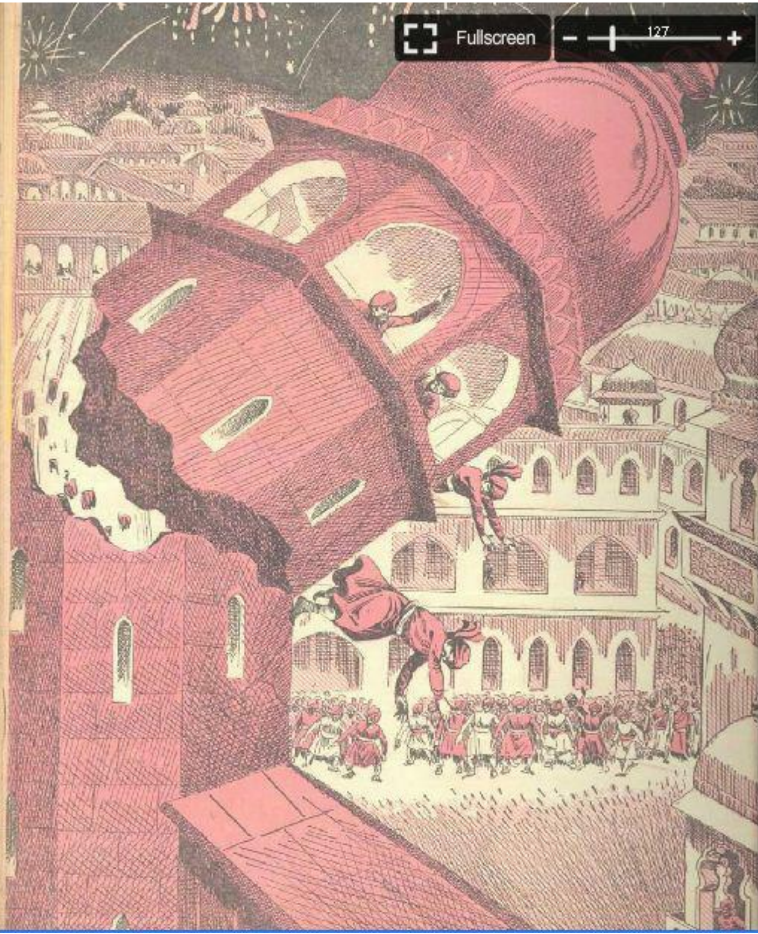
धीरूनें स्वप्नाची गोष्ट राजाला सांगितली व दिवाळीच्या दिवशीं बुरुजावर चढूं नये अशी विनंति केली. धीरूला पडलेलें स्वप्न खरें निघालें होतें. म्हणून राजानें या खेपेस धीरूच्या सांगण्याप्रमाणें वागण्याचें ठरविलें. तो रात्रीं बुरुजावर चढला नाहीं आणि दिवाळीची गंमत पहायला वेष पालटून पायींच राजधानीभर हिंडला.

परंतु घरीं येऊन पाहतो तर धीरूनें सांगितल्याप्रमाणें बुरूज कोसळल्यामुळें राजवाड्यांत खळबळ उडून गेली होती. प्रजेला वाटलें कीं नित्याप्रमाणें राजा बुरुजावरून गंमत पहात असणार व या अपघातांत प्राणास मुकला असणार.

अशा तऱ्हेनें दुसऱ्या वेळेस धीरूनें सावध केल्यामुळें राजाचें रक्षण झालें होतें. राजानें त्या करितां धीरूला मोठें बक्षिस देऊन त्याचा गौरव केला.

पुढें कांहीं दिवसांनीं धीरूला आणखी एक वाईट स्वप्न पडलें. धीरूच्या बरोबर

आणखी एक जण राजाच्या उद्यानांत संध्याकाळीं फिरत होते. दोघे रातराणीच्या झाडाशेजारून जाऊं लागले. एकाएकीं एक सांप झाडाखालून आला व धीरूबरोबरच्या माणसाला चावला. तो मनुष्य जागच्या जागीं तडफडून मरण पावला.

स्वप्नाच्या विषयीं विचार करीत असतां धीरूला वाटलें तो दुसरा मनुष्य दुसरा कोण असणार? स्वतः महाराजच असणार. तेव्हां महाराजांच्या जिवाला आज धोका आहे. त्यांनीं आज संध्याकाळीं बागेंत फिरायला जाऊं नये.

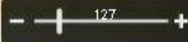
संध्याकाळीं फिरायला निघण्यापूर्वीं धीरूनें पहाटे पाहलेल्या स्वप्नाची गोष्ट सांगून महाराजांनीं आज बागेंत फिरायला जाऊं नये अशी विनंति केली. दोन्ही वेळेस धीरूनें सांगितल्याप्रमाणें स्वप्नांतली गोष्ट खरी निघाली. म्हणून राजा स्वतः फिरावयास बागेंत गेला नाहीं. पण त्यानें एका नोकराला धीरूबरोबर फिरायला जायला सांगितलें. धीरूचें स्वप्न खरें निघतें कीं खोटें हें राजाला पहावयाचें होतें. धीरू बागेंत फिरायला गेला. धीरूनें स्वप्नांत पाहिलें होतें अगदीं तसेंच झालें. ते रातराणीच्या

झाडाजवळून जात असतां झाडाखालून एक सांप फूत्कार सोडीत आला व धीरूच्या बरोबर जाणाऱ्या नोकराला चावला. तो मनुष्य तेथल्या तेथें तडफडून मरण पावला. हें सर्व एक दोनच मिनिटांत घडलें.

धीरूचें स्वप्न तिसऱ्या वेळींसुद्धां खरें ठरलें व या खेपेस देखील राजाचा जीव वांचला. परंतु या वेळीं राजानें धीरूची पाठ थोपटली नाहीं, कीं त्याला कांहीं बक्षिस पण दिलें नाहीं. उलट त्याला अंगरक्षकाच्या जागेवरून कमी केलें आणि दुसऱ्या कोणत्या तरी कामावर नेमलें.

वेताळानें येथवर गोष्ट सांगून विचारलें– "राजा! सुप्रभाकर महाराजांनीं धीरूला दोन वेळां शाबासकी दिली व बक्षिस दिलें. पण तिसऱ्या वेळीं देखील त्यानें सांगितल्या-प्रमाणें त्याचें स्वप्न खरें ठरलें असूनहि बक्षिसाऐवजीं दंड कां दिला? त्याची बदली केली हा देखील एक दंडच नव्हें का? राजाच्या मनांत विचार तरी काय होता? कीं स्वतःच्या जिवाबद्दल त्याच्या मनांत विरक्ति उत्पन्न झाली होती? तें कांहीं असो, तूं या प्रश्नांचीं उत्तरें माहीत असून दिली नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायावर आदळतील."

"धीरूला अंगरक्षकाच्या कामावरून राजानें कमी करून त्याला दुसरें काम दिलें हें ठीकच केलें. अंगरक्षक रातभर जागा राहून राजाचें रक्षण करण्याचें सोडून झोंपा काढूं लागला. झोंपल्याशिवाय स्वप्नें कशी पडणार? ही गोष्ट राजाच्या लक्षांत आली असली पाहिजे. त्यानें दोन वेळां त्याचा प्राण वांचवला. याबद्दल राजानें त्याला दोन्ही वेळ बक्षिस दिलें व शाबासकी पण दिली. परंतु तिसऱ्या वेळीं मात्र राजाला वाटलें कीं या नोकराला झोंपा काढण्याची संवय आहे. झोंपणारा अंगरक्षक निरुपयोगी आहे. म्हणून त्या कामावरून त्याला काढून त्याला दुसरें काम दिलें. दुसरें काम करीत असतां त्याला नोकराला पडणाऱ्या स्वप्नांचा फायदा राजाला झालाच असता. म्हणून नोकरीवरून काढून न टाकतां त्याला राजानें बदली दिली."

अशा प्रकारें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेतासह नाहींसा झाला व पूर्वीप्रमाणें झाडाला जाऊन लटकूं लागला.

मृगशीर्ष

मृगाचा पाऊस असें आपण म्हणतों. मृगशीर्ष हें एक नक्षत्र आहे. या मृगशीर्ष नक्षत्राविषयीं ग्रीक भाषेंत एक पौराणिक कथा सांगतात.

ग्रीस देशांत समुद्रकाठीं एक वृद्ध जोडपें रहात असे. म्हातारा शेती करी व मधमाशा पाळी. त्यांच्या गरजा फार थोड्या होत्या. ईश्वर कृपेनें त्यांच्या सर्व गरजा त्या गरीबीच्या स्थितींत पण भागत असत. पण त्यांना ह्या गरीबीची एवढी काळजी वाटत नव्हती. मूलबाळ कांहीं नाहीं म्हणून दोघं फार दुःखी होतीं.

एकदां रात्रीं समुद्रांत मोठें वादळ आलें. व जोरजोरानें पाऊस पडूं लागला. दोघं आपल्या झोंपडींत काकडत बसली होतीं. तेवढ्यांत त्यांच्या झोपडीच्या दाराजवळ एक मनुष्य आला व दार उघडायला सांगितलें. म्हाताऱ्यानें लगेच दार उघडून त्याला आंत बोलाविलें. कोरडे कपडे अंगांत घालायला दिले. म्हातारीनें एक वासरूं कापून त्याचें मांस शिजवून आपल्या पाहुण्याला जेवायला वाढलें. त्यांच्याकडे एकच एक बिछाना होता. पण तोच त्यांनीं त्या पाहुण्याला अंथरून दिला व दोघं काकडत एका कोपऱ्यांत शेगडीपाशीं रात्रभर बसून राहलीं.

सकाळीं उजाडल्यावर पाहुणा निघाला तेव्हां त्याला पोंचवायला म्हातारा कांहीं अंतर चालत आला. निरोप घेत असतां पाहुण्यानें विचारलें–"आजोबा! तुमची कांहीं इच्छा अपूर्ण राहिली असेल तर सांगा, मी पुरी करतों."

"आतां या वृद्धापकाळीं कसली इच्छा उरणार? पण मूल नाहीं म्हणून मनाला फार वाईट वाटतें." म्हातारा म्हणाला.

सौ. कमलाबाई पवार

"मी सांगतों तसें करा. काल रात्रीं तुम्हें जें वासरूं कापलेंत त्याच्या चामड्याची पिशवी शिवून त्यांत समुद्राचें पाणी भरून नऊ महिने ठेवा. ती चामड्याची पिशवी शेगडी जवळ पुरून ठेवून द्या. नऊ महिन्यांनंतर तुम्ही पिशवी उघडून पाहलीत तर तींत तुम्हांला एक मूल दिसेल." असें सांगून तो पाहुणा समुद्रांत चालत जात एकदम अदृश्य झाला.

म्हाताऱ्याला फार आश्चर्य वाटलें. झोंपडींत आल्यावर पाहुण्यानें जें कांहीं सांगितलें होतें त्यानें म्हातारीला सांगितलें व त्या प्रमाणें केलें. वासराचें कातडें काढून त्याची पिशवी शिवली व तींत समुद्राचें पाणी भरून शेगडीजवळ जमिनींत ती पुरून ठेवली.

नऊ महिन्यानंतर त्यानें ती पिशवी बाहेर काढून उघडली तेव्हां त्या विक्षिप्त पाहुण्यानें सांगितल्याप्रमाणें खरोखरच एक सुंदर मुलगा त्या पिशवींत खेळत असलेला त्याला दिसला. त्याचें नांव त्यांनीं दोघांनीं मिळून मृगशीर्ष असें ठेवलें.

मुलगा लहानाचा मोठा झाला. रूपानें तो जणुं कांहीं मदनाचा पुतळाच होता. तरुण वयांत आल्यावर तो रानटी जनावरांची शिकार करण्यांत पटाईत निघाला. त्याला एक दिव्य शक्ति प्राप्त होती. तो जसा जमिनीवर चाले किंवा धांवे तसें पाण्यावर देखील त्याला चालतां व धांवतां येत असे.

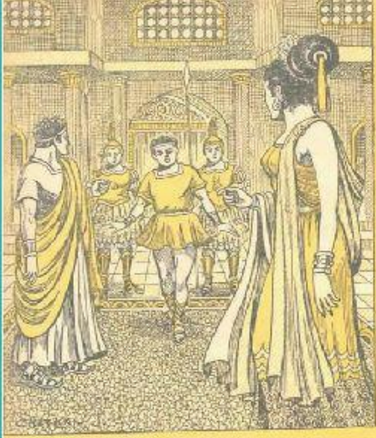
आईवडील वारल्यावर त्याला पोटापाण्याची काळजी पडली. म्हणून तो उदरनिर्वाहासाठीं एका गांवाहून दुसऱ्या गांवीं हिंडूं लागला. त्यानें एका नवीन द्वीपांत जायचें ठरविलें आणि पायींच समुद्र पार करून तो परदेशांत गेला.

त्या देशाचा राजा एक शूर योद्धा होता. त्यानें मृगशीर्षाचें प्रेमानें स्वागत केलें व त्याच्या आदरातिथ्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली. परंतु या आदरातिथ्याचा मृगशीर्षानें सदुपयोग करण्याऐवजीं दुरुपयोग केला. त्याची वक्रदृष्टि राजकन्येकडे वळली व त्यानें तिच्याशीं लग्न करण्याचें ठरवून राजाकडे मागणी घातली.

पाण्यावर चालण्याच्या दिव्यशक्तीव्यतिरिक्त मृगशीर्षांत राजकुमारी भाळून जाईल असा एकहि गुण नव्हता. त्याचा जन्म तरी उच्चकुळांत झाला म्हणावा तर तसेंहि नव्हतें. अर्थातच मृगशीर्षाला आपला जांवई करून घ्यायला राजा मुळींच तयार झाला नाहीं. पण त्यानें त्याला स्पष्ट शब्दांत नकार दिला नाहीं. त्यानें एक युक्ति योजली. त्या बेटावर रानटी श्वापदांचा उपद्रव वाढूं लागला होता. राजानें विचार केला त्या श्वापदांचा संहार करण्याचें काम मृगशीर्षाला द्यावें, म्हणजे त्याचा प्रश्न परस्पर सुटेल. त्यानें तसें त्याला सांगितलें देखील. म्हणाला—"जर तूं या श्वापदांचा संहार केलास तर मी तुझें लग्न राजकन्येशीं करून देईन."

मृगशीर्ष शिकार करण्यांत देखील पटाईत होता. तो रोज आठ दहा रानटी जनावरांची शिकार करी. एका महिन्याच्या

आंत त्यानें सर्व रानटी जनावरांचा संहार केला व राजानें सांगितलेली अट पुरी केली.

राजाची ही युक्ति हुकली. तरी तो म्हणाला—"तूं शिकार करण्यांत पटाईत आहेस खरा. माझ्या शिपायांकडून मी तुझ्या शिकारींतल्या कौशल्याची फार वाखाणणी ऐकली आहे. मला असेंहि कळलें आहे कीं तुझ्या भीतीनें श्वापदें आपल्या गुहेंतून बाहेर देखील निघत नाहींत. म्हणून आणखी कांहीं दिवस त्यांची वाट पहाण्यासाठीं थांबलेलें बरें."

पण मृगशीर्षाला खरा मुद्दा कळला होता. तो कांहीं दिवस थांबला. एकहि श्वापद दिसलें नाहीं. तो येणार हें राजाला माहीतच होतें. त्याच्यासारख्या क्रूर नरपशूशीं राजकन्येचा विवाह करून देण्यास तो मुळींच तयार नव्हता. म्हणून त्यानें दुसरी एक युक्ति योजली. त्यानें आपल्या सैनिकांकरवीं मृगशीर्षाला खूप दारू पाजली व तो छान झिंगल्यावर राजकन्येला त्यानें पळवून न्यावें असें त्याच्या मनांत भरवून दिलें. जो वाघांसिंहांची शिकार करूं शकतो त्याच्यासमोर राजाचे शिपाई किंवा प्रत्यक्ष राजा काय करूं शकणार?

मृगशीर्ष असा विचार करून मूर्खासारखा राजकन्येच्या महालांत शिरला. राजा हजर होताच. त्यानें त्याला लगेच कैद करून तुरुंगांत टाकलें व ज्या डोळ्यांनीं त्यानें राजकन्येकडे वाईट नजरेनें पाहलें ते डोळे काढून टाकायला सांगितलें. राजाच्या हुकमाप्रमाणें सैनिक त्याचे डोळे काढून त्याच स्थितींत त्याला समुद्रकाठीं सोडून निघून आले.

अशातऱ्हेनें मृगशीर्ष आंधळा होऊन असहाय स्थितींत समुद्रकिनाऱ्यावर आक्रोश करीत हिंडूं लागला. रात्रीची वेळ होती त्याचा आक्रोश कोणाच्या कानीं पडणार?

पण सुदैवानें त्याला दुरून कोणी तरी बोलत असल्याचा आवाज ऐकूं आला. त्या आवाजाच्या रोखानें तो चालूं लागला. तो आवाज खरोखरी समुद्रांतून येत होतो. पण मृगशीर्षाला जमीन काय किंवा पाणी काय सर्व सारखेंच होतें. तो चालत चालत एका बेटावर येऊन पोंचला. त्या बेटावर एक ज्वालामुखी पर्वत होता. बेटावर राहणाऱ्या लोकांना फक्त एकच एक डोळा होता. त्यांनीं प्रेमानें त्याचें आतिथ्य केलें. त्यांचा नायक त्याला म्हणाला—"मी सांगतों तसा तूं पूर्व समुद्राच्या काठीं जाऊन सूर्याचें दर्शन केलेंस तर तुला पुन्हां डोळे येतील. नायकानें आपल्या एका अनुयायाला मृगशीर्षाबरोबर वाट दाखवायला पाठविलें. त्याच्याबरोबर मृगशीर्ष पूर्व समुद्राच्या काठीं येऊन पोंचला. ते खूप दमून गेले होते. ते पोंचले तेव्हां रात्र पडली होती. म्हणून सकाळपर्यंत सूर्योदयाची वाट पहात त्यांना बसावें लागलें.

सूर्योदय झाल्यावर सूर्याचीं कोंवळीं किरणें पडतांच मृगशीर्षाला पुन्हां छान दिसूं लागलें. मृगशीर्ष ज्वालामुखीच्या पर्वतावर परत आला.

तेथील लोकांचे त्यानें आभार मानले व ज्या राजानें त्याचे डोळे काढवले होते त्याला त्याचें प्रायश्चित्त देण्यासाठीं निघाला.

राजाला ती गोष्ट कळली. तेव्हां तो आपल्या मुलीला घेऊन पळून गेला. मृगशीर्षाला त्याचा पत्ता लागला नाहीं. म्हणून कंटाळून तो श्रीसभर रानांत शिकार करीत हिंडूं लागला. त्याचा नांवलौकिक वाढत गेला. पण या प्रसिद्धीमुळें त्याला गर्व चढला. त्यानें अशी प्रतिज्ञा केली कीं या जगांत मी एक देखील रानटी जनावर किंवा विषारी प्राणी जिवंत राहूं देणार नाहीं.

त्याची ती प्रतिज्ञा ऐकून भूदेवीला फार राग आला. निरपराध जनावरांचा असा संहार करणें तिला आवडलें नाहीं. म्हणून तिनें एक अति भयंकर असा राक्षसी विंचू मृगशीर्षावर सोडला. मृगशीर्षानें त्याच्यावर बाण सोडले आणि तलवारीचे वार केले. पण कांहीं उपयोग झाला नाहीं. उलट तो विंचूच मृगशीर्षाचा पाठलाग करूं लागला. तेव्हां मृगशीर्ष पळूं लागला. त्याला वाटेंत सात गंधर्वकन्या भेटल्या. तो विंचवाची गोष्ट पार विसरून गेला व गंधर्वकन्यांच्या पाठीमागून पळूं लागला. तो त्यांच्या अगदीं जवळ पोंचला आणि एकीचा हात धरणार एवढ्यांत ती वटवाघळाचें रूप घेऊन उडूं लागली व तिच्याबरोबर इतर सहा जणी पण वाटवाघळाचें रूप घेऊन उडूं लागल्या. तो त्यांच्याकडे आकाशांत पहात उभा राहिला. तेवढ्यांत विंचवानें त्याला आपली नांगी मारली.

आज देखील आपल्याला आकाशांत वृश्चिक राशीजवळ पश्चिमेकडे मृगशीर्ष नक्षत्र दिसतें. तेथून कांहीं अंतरावर पश्चिमेकडे कृत्तिका नक्षत्र दिसतें. म्हणे, आकाशांत आजपावेतों हीं तिन्हीं पळत असतांना दिसतात.

बुध्दीचा नजराणा

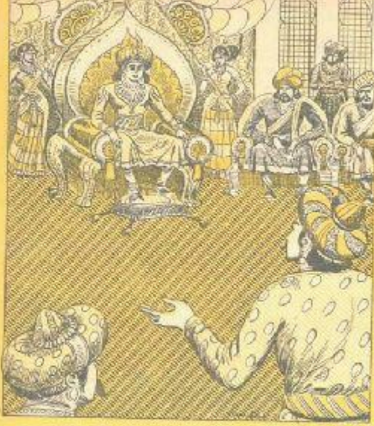
चित्रपुरी नांवाच्या एका गांवीं विचित्रवर्मा नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो वयानें तरुण होता. त्याला राज्यव्यवस्थेचा अनुभव मुळींच नव्हता. पण त्याच्याकडे एकाहून एक बुद्धिमान व सूज्ञ असे मंत्री होते. त्यांच्या सल्ल्याशिवाय तो एकहि काम करीत नसे.

चित्रपुरी लगतच्या प्रदेशाला अंगदेश म्हणत. तें राज्य चित्रपुरीहून फार मोठें होतें. तेथें वर्धन नांवाचा राजा राज्य करीत असे. चित्रपुरी राज्य जिंकून आपल्या साम्राज्यांत मिळविण्याची इच्छा त्याच्या मनांत बरेच दिवसांपासून होती. परंतु चित्रपुरीचा राजा पराक्रमी होता; म्हणून त्याचें धाडस झालें नाहीं. परंतु तरुण युवराज गादीवर बसल्यावर राजानें चित्रपुरीवर स्वारी करण्याचा निश्चय केला. त्यानें कांहींतरी वितुष्ट काढून स्वारी करावी. असा विचार करून त्यानें आपल्या मंत्र्यांना बोलविलें आणि त्यांचा सल्ला घेतला.

प्रधान म्हणाला—"आपला विचार बरोबर आहे. परंतु चित्रपुरीच्या राजाचे मंत्री जर का हुशार असतील तर त्याला जिंकणें सोपें नाहीं. म्हणून प्रथम त्याचे मंत्री बुद्धिमान आहेत कीं नाहींत हें पाहिलें पाहिजे. शत्रूच्या बळाबळाची चांगली माहिती करून घेतल्याशिवाय स्वारी करणें शहाणपणाचें होणार नाहीं."

राजा म्हणाला—"ठीक आहे. मला तें कबूल आहे. मग लिहा पत्र चित्रपुरीच्या राजाला." राजाच्या आज्ञेप्रमाणें प्रधानांनीं एकपत्र चित्रपुरीच्या राजाला लिहिलें. प्रधान म्हणाले—"हें पत्र प्रथम चित्रपुरीच्या राजाला लिहावें व काय उत्तर येतें ह्याची वाट पहावी."

श्री. वा. गो. कामत

त्या पत्रांत लिहिलें होतें कीं "आपण आपल्या राज्यांतून थोडीशी बुद्धि आमच्या येथें शक्य तितक्या लवकर पाठवून द्यावी."

वर्धन राजाचा दूत पत्र घेऊन चित्रपुरीला आला. राजानें पत्र वाचलें व त्याला आश्चर्य वाटलें. त्यानें तें पत्र आपल्या चतुर मंत्र्यांना वाचायला दिलें. पत्र वाचून ते देखील चकित झाले. काय उत्तर लिहावें कोणाला कांहींच सुचेना. त्यांनीं एखादी वस्तु मागविली असती तर ती पाठवून देणें कठीण नव्हतें. पण बुद्धि कशी पाठवावयाची? ह्या विचित्र पत्राच्या मुळाशीं कांहींतरी दुष्ट हेतु असावा असें सर्वांना वाटलें. पण तो हेतु काय हें त्यांना कळेना. आपल्या सर्वांच्या बुद्धीची परीक्षा घेण्यासाठींच वर्धन राजाचा हा डाव असला पाहिजे असें सर्वांचें मत पडलें. पण याला तोड काय?

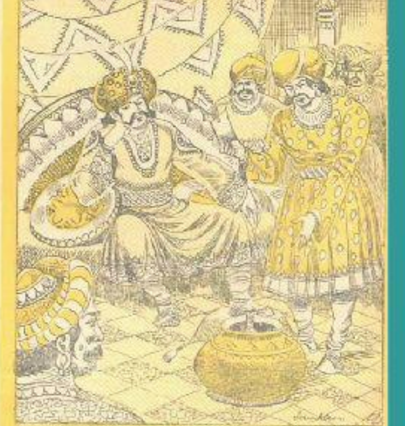
विचित्रवर्मा देखील बराच वेळ विचार करीत बसला. पण वृद्ध मंत्र्यांना किंवा प्रधानांनाच जर कांहीं सुचलें नाहीं तर त्याच्यासारख्या तरुण युवराजाला काय सुचणार. त्या वेळीं वयानें सर्वांत लहान अशा बृहस्पति नांवाच्या मंत्र्यानें उभा राहून विनंति केली कीं या पत्राचें उत्तर मी द्यायला तयार आहें. पण मला चार महिन्यांचा अवधी देण्यांत यावा.

विचित्रवर्मानें ती विनंति मान्य केली व वर्धन राजाच्या दूताच्या हातीं पत्र लिहून कळविलें कीं आपलें पत्र पावलें. पत्राचें उत्तर पाठविण्यास कमींत कमी चार महिन्यांचा अवधी देण्याची कृपा करावी.

तीन महिने लोटल्यावर बृहस्पति एक मोठें गांठोडें नोकराच्या डोक्यावर ठेवून घेऊन आला व म्हणाला—"ह्यांत बुद्धि घेऊन आलों आहें. परंतु जरा काळजीपूर्वक पोंचती करण्याची व्यवस्था करावी. कारण

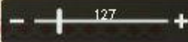
ह्याला धक्का लागतां कामा नये आणि बाहेरची हवा किंवा वारा लागतां काम नये. गांठोडें काळजीपूर्वक बांधलें आहें हें वर्धन राजा समक्षच सोडावें.

प्रत्येकानें तें गाठोडें उचलून हात लावून पाहिलें. पण त्यांत काय आहे हें मात्र कोणाला कळलें नाहीं. विचित्रवर्मानें देखील विचारलें नाहीं. बृहस्पतीच्या चातुर्यावर त्याचा पूर्ण विश्वास होता. म्हणून त्यानें तें गांठोडें एका दूताच्या हातीं अंगदेशाच्या राजाकडे पाठविलें व बरोबर एक चिठ्ठी गांठोड्याला गांठ मारून ठेवून दिली. चिठ्ठींतला मजकूर असा होता—"आपण लिहिल्याप्रमाणें ह्यांत बुद्धि पाठविली आहे. पोंच कळविणेंची कृपा करावी."

ठरल्याप्रमाणें विचित्रवर्माकडून बुद्धि आलेली पाहून वर्धन चकित झाला. त्यानें फार काळजीपूर्वक गांठोडें सोडलें. त्यांत एक मडकें होतें व मडक्यांत एक मोठा भोपळा होता. तो भोपळा त्या मडक्यांत कसा घातला हें कोणाला कळेना. मडक्याचें तोंड भोपळ्यापेक्षां तर फारच लहान. मडक्याला कोठें सांधा नाहीं. हें सर्व पाहून वर्धन व त्याच्या मंत्र्यांचें डोकें चालेना. मडक्याच्या तोंडाला एका दोऱ्यानें एक चिठ्ठी बांधलेली होती. ती उलगडून वर्धन राजाच्या मंत्र्यानें वाचली. चिठ्ठींत पुढील मजकूर पण होता—"ह्या मडक्यांत बुद्धि पाठवीत आहें. मडकें फोडल्याशिवाय अलगद काढून घ्यावी."

राजा व मंत्री परस्परांचीं तोंडें पहात बसले. कोणाला तें सर्व कळेना. परीक्षा घ्यायला गेलों होतों आणि परीक्षा व्हायची पाळी आली आहे. कारण मडकें मोठें असलें तरी त्याचें तोंड लहान होतें व आंतला भोपळा कापलेला नव्हता. सबंध होता व ताजा पण दिसत होता. आंत गेला कसा हें कळलें

तर कदाचित तो बाहेर कसा काढावयाचा हें कळेल. पण कांहींच उलगडा होईना.

शेवटीं वर्धन राजानें आपल्या प्रधानांना उद्देश्यून म्हटलें—"मला वाटलें होतें तेवढे विचित्रवर्मा किंवा त्याचे मंत्री मूर्ख नाहींत. चतुर आहेत व कदाचित आपल्याहूनहि जास्त चतुर आहेत."

विचित्रवर्माला अंगदेशांतल्या दरबारांत बुद्धीच्या परीक्षेसंबंधी जो वृत्तांत घडला तो ठीक ठीक कळला नाहीं. पण तिकडून कांहींच उत्तर न आलेलें पाहून त्याला वाटलें, बहुतेक त्याच्या कल्पनेप्रमाणें त्याला बुद्धि मिळाली असावी. त्यानें बृहस्पतीला बोलावून त्याचें अभिनंदन केलें व म्हणाला—" अमात्य! तुमच्या चातुर्यामुळें आज आमच्या प्रतिष्ठेचें रक्षण झालें. त्यामुळें राज्याला नवीन प्रतिष्ठा पण मिळाली. तुमच्यासारख्या चतुर अमात्यांची राज्य कारभाराला नेहमीं गरज असते. वर्धन राजाची चांगलीच खोड मोडली. पण मला हें सर्व झालें कसें हें कळलें नाहीं."

बृहस्पति म्हणाला—"मी एक सोपी युक्ति केली. माझ्या परसांत मी तांबडा भोपळा लावला होता. त्याला फुलें येऊं लागली होतीं. मी एक मडकें घेऊन फळ येणारें फूल त्यांत घालून ठेवून दिलें. तीन महिन्यांनीं फळ छान मोठें झालें. मी सुरीनें त्याचें देठ कापून भोपळ्यासकट मडकें एका गाठोड्यांत बांधून वर्धन राजाकडे तें पाठवून देण्यास विनंति केली. या पलीकडे मी कांहीं एक केलें नाहीं. त्यानें बुद्धि मागविली होती ती अशा तऱ्हेनें पाठवून दिली. परंतु ती ओळखण्यासाठीं देखील बुद्धीची आवश्यकता आहे. ती त्यांच्याकडे होती कीं नाहीं मला माहीत नाहीं.

गुणी गणोबा

गुरूचा निरोप व आशीर्वाद घेऊन गणोबा घरीं निघाले. वाटेंत त्यांनीं विचार केला, रिकाम्या हातानें घरीं जाणें बरोबर नाहीं. कांहीं तरी मिळकत करून मग घरीं जावें. म्हणून गणोबांनीं राजाच्या पदरीं कांहीं दिवस नोकरी करण्याचें ठरविलें.

त्या प्रमाणें गणोबा राजधानीकडे निघाले. जात असतां समोर एक तरुण मनुष्य धांवत येत असलेला दिसला. त्याच्या मागून दोन शिपाई धांवत येत होते व ओरडत होते, "पकडा! पकडा त्याला!"

गणोबांनीं पाहिलें, त्या तरुणाचे केस विखुरलेले होते, कपडे फाटलेले होते व सर्व अंग धुळीनें माखलेलें होतें. गणोबांना वाटलें, तो कांहीं तरी गुन्हा करून पळून जात असावा. गणोबांनीं विचार केला, आपण याला धरून दिलें तर राजाचें काम केल्याबद्दल राजा बक्षिस देईल. त्याप्रमाणें ठरवून गणोबांनीं त्या तरुणाला धरून ठेवलें. शिपायांनीं येऊन त्याला पकडलें व एका झाडाला घट्ट बांधून ठेवलें. त्यांनीं गणोबांचे आभार मानले व म्हणाले—"हा एक राजद्रोही आहे. हा पळून जात होता. आमचे सेनापति आपणांला याबद्दल इनाम देतील. दोन दिवस आम्ही याचा सारखा पाठलाग करीत धांवत होतों. थोडा वेळ आम्हीं शेजारच्या गुहेंत विश्रांति घेतों. तुम्ही याच्यावर नजर ठेवा."

गणोबांनीं ती कामगिरी पत्करली. एक शिपाई कांहीं वेळ विश्रांति घेऊन गांवांत जाऊन लवकर येतों असें सांगून निघून गेला. दुसरा शिपाई घोरत पडला होता. गणोबा पाहारा देत बसले होते.

थोड्या वेळानें त्या तरुणानें खूण करून गणोबांना जवळ बोलावलें व खुणेनेंच तहान लागली असल्याचें सांगितलें. गणोबांनीं शेजारच्या ओढ्यावरचें पाणी एका द्रोणांत आणून त्याला प्यायला दिलें. पाणी प्याल्या-वर तो तरुण गणोबांना म्हणाला—"तूं कोण आहेस मला माहीत नाहीं. पण तूं परोपकारी दिसतो आहेस. म्हणून तुझ्याजवळ खरी गोष्ट मी सांगत आहें. हे दोघे सेनापतीच्या हुकमानें मला धरायला निघाले होते. मी आपला जीव वांचविण्यासाठीं पळत होतों. तूं पकडलेंस म्हणून त्यांच्या हातीं सांपडलों.

मी या देशाचा युवराज आहें. माझे वडील वारल्यावर मी गादीवर बसणार होतों. सेनापतीनें मला तुरुंगांत टाकून स्वत: गादी बळकावण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा तो बेत फसला व मी त्यांच्या हातून निसटलों. राजद्रोही सेनापतीला मदत करणें बरोबर होईल, कीं मला, याचा तूंच विचार कर."

तो तरुण पुढें म्हणाला—"एक शिपाई सेनापतीला ही बातमी देण्यासाठीं गेला आहे. सेनापति येण्यापूर्वींच तूं मला सोडवलेंस तर मी जन्मभर तुझे उपकार विसरणार नाहीं."

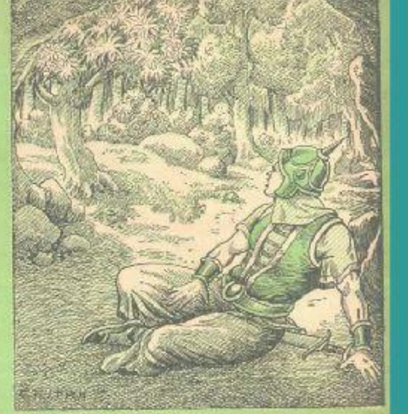
तें सर्व ऐकून गणोबांना आश्चर्य वाटलें. त्या तरुणाच्या बोलण्यावर त्यांचा विश्वास बसला. आपण राजाच्या पदरीं नोकरी करायला निघालों होतों, पण आपल्या हातून राजद्रोह घडणार होता. जास्त वेळ विचार करीत बसलों तर युवराजाची सुटका होणें अशक्य आहे. म्हणून गणोबांनीं लगेच दोरी सोडून त्या तरुणाला सोडविलें. त्या तरुणानें त्या उपकाराबद्दल गणोबांचे आभार मानून गणोबांना सावध केलें. म्हणाला—"तूं मला सोडविलें आहेस हें सेनापतीला कळलें तर तो तुला फांशी देईल. म्हणून तूं लवकर पळून जा."

पण गणोबा म्हणाले—"युवराज! मला हें सर्व कांहीं कळत नाहीं. दुसरा संकटांत असेल तर त्याला मदत करावी, मला एवढेंच कळतें. मला माझ्या आईनें हेंच शिकविलें आहे. या सैनिकांनीं मदत मागितली मी दिली. तुम्ही खरी वस्तुस्थिति सांगितलीत तेव्हां माझी चूक माझ्या लक्षांत आली. म्हणून मी आपल्याला सोडविलें. आतां तुम्ही लवकर निघून जा आणि बंडखोरांना पकडून शिक्षा करा."

"तूं सुद्धां चल कीं माझ्या बरोबर! उगीच संकटांत कां उडी घेतोस?" युवराजानें विचारलें.

"तुम्ही माझी काळजी करूं नका. मी एकटा दहापांच जणांना पुरेसा आहें. मी यांना येथें अडकवून ठेवतों. तुम्ही लवकर जाऊन राजभक्त सैनिकांना बोलावून घेऊन या व यांना कैद करून शिक्षा करा." गणोबा म्हणाले.

युवराज निघून गेल्यावर गणोबा एका झाडाखालीं बसून झोंपलेला शिपाई केव्हां उठतो व गांवांत गेलेला शिपाई केव्हां येतो याची वाट पहात बसले. थोड्या वेळानें गुंगेंत घोरत पडलेला शिपाई उठला. तरुण

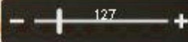

सुटलेला पाहून तो घाबरला. गणोबांनीं पुढें येऊन त्याला विचारलें—"काय हो, तुम्ही त्या चोराला कां सोडलेंत? तो राजद्रोही आहे ना?"

"मी सोडला? तूंच सोडला असशील त्याला." घाबरून गेलेला शिपाई म्हणाला.

"उलट्या चोराच्या बोंबा? स्वत: अपराध करून माझ्यावर आळ आणतोस होय?" गणोबांनीं दरडावून विचारलें. आणखी पुढें म्हणाले—"मला सोडावयाचें होतें तर मी त्याला पकडून कां दिलें असतें? मी पाणी प्यायला गेलों होतों आणि

येऊन पाहतों तों हा पळून गेलेला. मी ह्याला पकडलें होतें ह्या गोष्टीवर आतां कोण विश्वास करणार ? तुझ्यामुळें माझें बक्षिस पण मारलें गेलें. मला असें वाटतें आहे कीं तूंच खरा राजद्रोही आहेस. त्यानें तुला लांच देऊन आपली सुटका करून घेतली असावी."

शिपाई निरुत्तर होऊन त्याच्या तोंडाकडे पाहूं लागला. म्हणाला—"मी अगदीं खरें सांगतों, मी झोंपलेला होतों. मला वाटलें कीं तुम्ही दोघं पळून गेलां आहां. मग तो स्वतःला सोडवून कसा पळून गेला ? आतां सरदार आले तर मी त्यांना काय उत्तर देऊं?"

तितक्यांत सेनापति दोघां तिघां सैनिकांना घेऊन तेथें आला. "आहे कोठें तो ?" त्यानें विचारलें—"तुम्ही त्याचें डोकें कापून मला आणून दाखविलेंत तर मी प्रत्येकाला एकेक जहागीर देईन." दोघां शिपायांना सरदार म्हणाला.

"मालक ! मी त्याला धरून दिलें होतें. विचारा पाहिजे तर या दोघांना ! मला त्या बद्दल बक्षिस मिळालें पाहिजे." गणोबा म्हणाले.

युवराज पळून गेल्याची गोष्ट जेव्हां सरदाराला कळली तेव्हां त्याला भयंकर राग आला व तो तलवार उपसून दोघांना मारण्यास धांवला.

पण गणोबा मध्यें पडले व म्हणाले—"सरदार ! हे दोघे त्याचा पाठलाग करीत येत असलेले मी पाहिलें. म्हणून मी त्याला धरलें. दोघांनीं त्याला धरून या झाडाला बांधून ठेवलें. एक जण आपल्याला बोलवायला गेला व दुसरा लक्ष ठेवायला मला सांगून झोंपी गेला. मी बराच वेळ वाट पाहिली, आपण आला नाहीं. मला तहान लागली होती. म्हणून ओढ्यावर पाणी प्यायला गेलों होतों. येऊन पाहतों तों चोर पळालेला.

झोंपलेला शिपाई तसाच झोंपलेला होता. आतां चोर कसा पळाला हें देव जाणें. खरें पाहतां या दोघांचा अपराध नाहीं."

सेनापतीनें सर्व शिपायांना युवराजाला हुडकून काढायला सांगितलें. म्हणाला—"येथेंच कोठें झाडींत लपून बसला असेल." शिपाई त्याला शोधूं लागले.

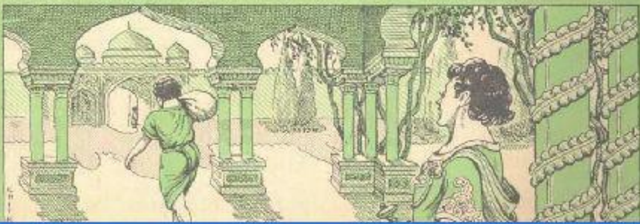
इतक्यांत युवराज दहावीस सैनिकांना बरोबर घेऊन तेथें आला व त्यानें सेनापतीला व त्याच्याबरोबर आलेल्या चौघां शिपायांना कैद केलें. युवराज राजद्रोही सेनापति व शिपाई सर्वांना धरून राजधानीकडे निघाला तेव्हां

गणोबादेखील बरोबर निघाले. सेनापतीला न्यायाधिशासमोर उभें करण्यांत आलें. तो म्हणाला—"मला या कटासंबंधानें कांहींच माहीत नाहीं. परंतु शिपायांच्या जबान्या घेण्यांत आल्या. त्यानंतर स्वतः गणोबांची साक्ष झाली. गणोबांनीं आपल्या साक्षींत 'युवराजांचें डोकें कापून आणून दाखविलें तर प्रत्येकाला एकेक जहागीर देईन' असें प्रलोभन दिलें होतें हें सांगितलें. त्याच्या आधारें सेनापतीला राजद्रोहाबद्दल फांशीची शिक्षा झाली व शिपायांनीं सेनापतीला या कामीं मदत दिली असली तरी त्यांनीं तें प्राणभयानें केलें होतें असें सांगून न्यायाधिशानें त्यांना नुसती तंबी देऊन सोडून दिलें.

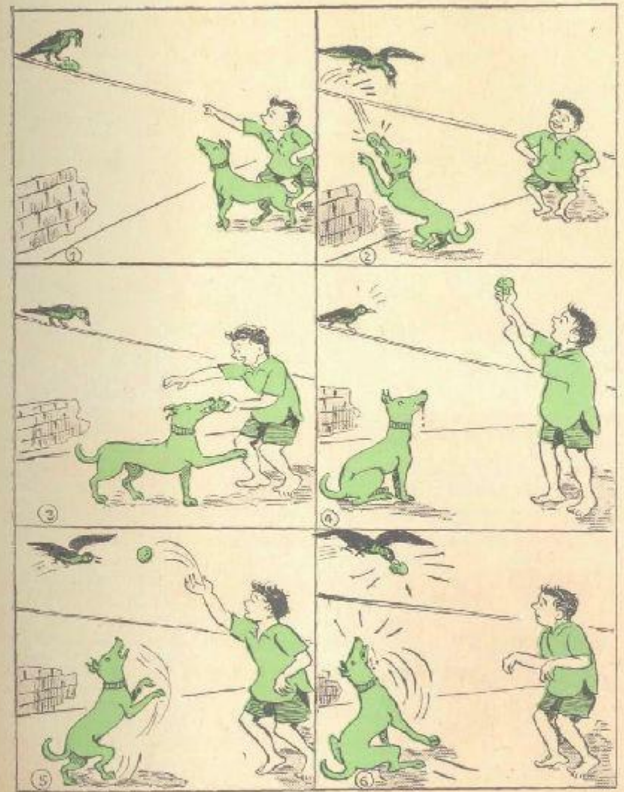
गणोबांच्या मदतीनें युवराज वांचल्याची गोष्ट जेव्हां राजघराण्यांतल्या लोकांना कळली तेव्हां त्यांनीं त्या उपकाराबद्दल गणोबांचे फार फार आभार मानले व त्यांना खूप खूप बक्षिसें देऊन त्यांचा गौरव केला. युवराजानें आपल्या पदरीं नोकरी करण्यासाठीं पुष्कळ आग्रह केला. पण गणोबांनीं आई घरीं वाट पहात असेल असें सांगून निरोप घेतला. जातांना परत येऊन युवराजांचें दर्शन करीन असें वचन पण दिलें.

राजमातेनें गणोबांच्या आईसाठीं मुद्दाम कांहीं भेट म्हणून बरोबर बांधून दिली. वाटेंत चोर व भामटे त्रास देतील. सोबतीला कांहीं शिपाई पाठवितों असें युवराज म्हणाला.

"पण मला कोणाचें भय नाहीं. मी स्वतःचें रक्षण करण्यास समर्थ आहें!" असें सांगून गणोबांनीं युवराजांचा निरोप घेतला. [पुढील अंकीं—'प्राणरक्षण']

ज्याचें त्याला

बहीण भाऊ

डेमास्कस नगरांत अयूब नांवाच्या एका मोठ्या व्यापाऱ्याला नक्षत्रासारखीं दोन सुंदर मुलें होतीं. मुलाचें नांव गनी व मुलीचें नांव फितना असें होतें. अयूब एकाएकीं त्याच वेळीं आजारी पडला व मरण पावला. त्यानें अलोट संपत्ति मागें सोडली होती. ती त्याच्या दोघां मुलांना मिळाली. दोघं तरुण होतीं.

आपल्या वडिलांच्या दुकानांतल्या कोठारांत सामान पहात असतां गनीला "बगदाद" असा शिका लागलेलें कांहीं सामान दिसलें. दहा वीस गाठी होत्या. आंत जर व रेशमी कापड होतें. तें सर्व सामान घेऊन जाऊन बगदादच्या बाजारांत व्यापार करण्याचा अयूबचा विचार होता. त्यांत त्याला पुष्कळ फायदा होइल अशी अशा होती. मनुष्य एक विचार करतो, पण परमेश्वराच्या मनांत दुसरेंच कांहीतरी असतें.

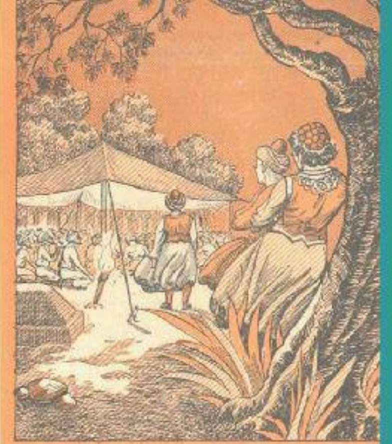
गनीनें विचार केला, वडिलांचें हें काम तडीस नेण्याची जबाबदारी त्याच्यावर आहे. त्यानें बहिणीचा निरोप घेतला आणि व्यापाऱ्यांच्या एका तांड्याबरोबर बगदादला निघाला. तो सुखरूप बगदादला येऊन पोंचला. त्यानें तेथें एका मोठ्या व्यापाऱ्याला साजेल असें मोठें घर भाड्यानें घेतलें. गाद्या गिर्द्या, गालीचे, पडदे वगैरे लावून घर खूप सजविलें.

नंतर त्यानें उंटावरचा माल उतरवून घरांत ठेवला व बाजारांत निघाला. त्यानें नमुन्यासाठीं प्रत्येक मालांतून थोडा थोडा माल बरोबर घेतला होता. त्यानें मालाचा नमुना दाखविल्याबरोबर बगदादचे व्यापारी त्यावर तुटून पडले व गनीनें जी मागितली ती किंमत द्यायला तयार झाले. गनीला फार आनंद झाला. या गांवांत मालाला चांगली किंमत मिळते हें त्याला कळलें व त्यानें बगदादला कायमचेंच दुकान ठेवण्याचा निश्चय केला. त्यानें सुमारें एक वर्षभर बगदादला राहून व्यापार केला व त्याला पुष्कळ फायदा झाला.

दुसऱ्या वर्षाच्या सुरवातीला तो एकदां बाजारांत गेला तेव्हां सर्व दुकानें बंद असलेलीं त्याला दिसलीं. चवकशी करतां कळलें कीं गांवांतला एक मोठा व्यापारी त्या दिवशीं वारल्यामुळें सर्व व्यापारी दुकानें बंद करून त्याला पोंचवण्यासाठीं कबरस्थानांत गेले आहेत. गनीनें विचार केला कीं आपण सुद्धां गेलें पाहिजे. त्याप्रमाणें तो निघाला. वाटेंतच त्याला शवयात्रेची मिरवणूक दिसली.

कबरस्थानांत एक मोठा तंबू होता. सर्व त्या तंबूंत उभे राहाले. गनी बाजूला एका माणसाशीं बोलत एका झाडाखालीं उभा राहिला. तंबूंत मेणबत्त्या लावल्या होत्या व लोक समोर उभे राहून मृतात्म्याला शांति मिळो अशी देवाजवळ प्रार्थना करीत होते.

त्यानंतर गनीला एका गोष्टीचें आश्चर्य वाटलें, सर्व लोकांना मेजवानी देण्यांत आली.

मेजवानी झाल्यावर लोक कबरीच्या चारी बाजूला घोळका करून बसले. ही मंडळी बहुतेक रात्रभर अशीच बसून राहणार असा विचार करून गनीनें हळूच तेथून पाय काढला. त्याचें आणखी एक कारण होतें. त्याच्या घरांत तो एकटाच होता. मालकाच्या गैर हजेरींत नोकर चाकर देखील निष्काळजीपणानेंच वागतात. त्याला घरांत चोरी होईल कीं काय ही खरी भीति होती.

कबरस्थानापासून गांवाच्या सिंहद्वारापर्यंत पोंचेतों चांगला काळोख पडला होता. दारें बंद होऊं झाली होतीं. गांवांत प्रवेश

श्री ना. गो. देसाई

मिळणें अशक्य होतें. घरांत चोरी होईल ह्या काळजीबरोबर रात्र कशी काढावयाची या विवंचनेंत तो पडला. पण एक जुनी पडकी मशीद त्याला दिसली. तींत शिरून तो फरशीवर झोंपण्याचा प्रयत्न करूं लागला. परंतु त्या मशिदीच्या पांढऱ्या फटफटीत भिंती जणुंकांही चांवायला धांवत होत्या.

इतक्यांत दुरून त्याला कोणी तरी चालत येत असल्याची चाहूल लागली. त्यानें उठून पाहिलें. दोघे हबशी एक मोठी पेटी खांद्यावर घेऊन चालत होते आणि एक जण एक मशाल घेऊन वाट दाखवीत पुढें चालत होता. गनी भिंतीआड उभा राहून ते कोठें जातात व काय करतात हें पाहूं लागला. थोड्या वेळानें ते तिथे मशीदीच्या भिंतीजवळ पेटी ठेवून एक खड्डा खणूं लागले. नंतर त्यांनीं ती पेटी खड्ड्यांत पुरून टाकली आणि निघून गेले.

गनी तें दृश्य पहात होता. उजाडल्यावर तो त्या जागीं आला व त्यानें ती जागा खणून पेटी बाहेर काढली. पेटीला कुलूप होतें. पण गनीनें तें कुलूप दगडानें फोडलें व पेटी उघडली तर त्याला पेटींत एक सुंदर स्त्री बेशुद्ध स्थितींत पडून असल्याचें दिसलें.

त्याच्या पोटांत धस्स झालें. त्यानें तिच्या नाकाला हात लावून पाहिला. अजून श्वासोच्छ्वास चालू होता.

गनीनें विचार केला कीं कोणी तरी दुष्टपणानें तिचा प्राण घेण्यासाठीं तिला विष दिलें असावें व ती बेशुद्ध झाल्यावर पेटींत बंद करून तिला पुरून टाकण्याचें ठरविलें असावें.

गनीनें धीर करून तिला बाहेर काढलें व जमिनीवर ठेवलें. त्या असहाय स्थितींत त्याला ती फारच सुंदर दिसली. तिच्या अंगावर मूल्यवान वस्त्रें व आभूषणें होतीं. त्यावरून ती उच्च कुळांतली होती याविषयीं त्याला शंका उरली नाहीं.

तिला जमिनीवर ठेवल्यावर ती त्या बेशुद्ध स्थितींतच एक दोनदां शिंकली. नंतर ओकली. ओकताना तिच्या तोंडांतून एक हिरवी काळी गोळी पडलेली त्याला दिसली. ती भांगेची गोळी होती. अर्धवट बेशुद्ध स्थितींतच ती कोणातरी दासीला बोलवीत होती–"मला तहान लागली आहे. पाणी घेऊन ये. कोणी बोलत कां नाहीं?"

थोड्या वेळानें तिला शुद्ध आली. तिनें डोळे उघडून पाहिलें व मोठ्यानें ओरडली–

"अग बाई! हें काय? मी कोठें आहें? येथें तर कोणीच दिसत नाहीं."

गनी पुढें येऊन म्हणाला—"माझें नांव गनी आहे. मी बगदादचाच एक व्यापारी आहें. आपण कोण हें मला माहीत नाहीं. पण तुम्हांला भ्यायचें कारण नाहीं. तुमच्यावर एक मोठें संकट आलें होतें. ऐन वेळीं अल्लानेंच मला येथें पाठविलें."

गनीचा रूपरंग पाहून तो अनोळखी होता तरी त्या तरुणीला बोलायला थोडें धाडस वाटलें. तिनें विचारल्यावर गनीनें सर्व वृत्तांत सांगितला. म्हणाला—"अवेळीं या निर्जनस्थानीं ही एवढी मोठी पेटी खड्यांत पुरून ठेवण्यांत कांहींतरी दुष्ट हेतु असावा असा मला संशय आला. म्हणूनच मी पुन्हां खड्डा खणून पेटी बाहेर काढली व बंद पेटींतून तुम्ही निघालांत."

ती तरुणी म्हणाली—"तर मग तुम्ही लवकर मला या पेटींत बंद करा व पेटी खेचरावर घालून मला आपल्या घरीं घेऊन चला. मी तेथें गेल्यावर सर्व कांहीं सांगेन."

तों पर्यंत चांगलें उजाडलें होतें. गनी एक खेचर भाड्यानें घेऊन आला व त्याच्या पाठीवर ती पेटी ठेवून निघाला. तिच्या त्या अप्रतिम सौंदर्यावर तो भाळला होता यांत शंका नाहीं. त्याच्या मनाची खात्री होती कीं तिच्याशीं लग्न झाल्यावर आपलें आयुष्य सुखी होईल.

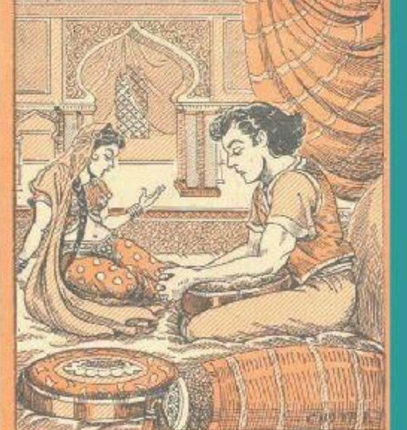
गनीनें घरीं आल्यावर सर्व प्रकारें तिच्या आतिथ्याची सोय करून दिली. त्याच्या घरांतला श्रीमंती थाट पाहून त्या तरुणीला तो श्रीमंत व्यापारी असावा या बद्दल शंका उरली नाहीं. त्याच्या सौंदर्यावर पण ती मोहित झाली.

गनीनें घरीं आल्यावर नोकराला पाठवून खाण्यासाठीं उत्तमोत्तम फळफळावळ, मिठाई

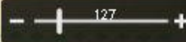
व पेयें मागविलीं. नोकर गुलाबाचीं व मोगरीचीं फुलें पण बरोबर घेऊन आला. तें सर्व पाहून तिला फार आनंद झाला व गनीवरचें प्रेम द्विगुणित झालें. जेवण झाल्यावर गनीला तिनें सर्व वृत्तांत सांगितला. म्हणाली—

"माझें नांव कूतल कुलब! माझा जन्म खलिफांच्या महालांत झाला व मी तेथेंच लहानाची मोठी झाल्यें. वयांत आल्यावर खलीफांची नजर माझ्याकडे वळली. त्यांनीं माझ्याशीं लग्न करण्याचें ठरविलें. माझ्या राहण्यासाठीं त्यांनीं एक स्वतंत्र महाल बांधून दिला. माझ्या तैनातीला सतत दहा दासी असत. वस्त्राभूषणांची माझी सर्व हौस त्यांनीं भागविली. परंतु आमच्या लग्नांत एक मोठें विघ्न आलें. खलीफांना युद्ध करण्यासाठीं परदेशी जावें लागलें.

"खलीफांची माझ्यावर मर्जी झाल्यापासून जुबेदा बेगम यांच्या मनांत मत्सर वाढूं लागला. माझ्याकडे ज्या दासी होत्या त्यांपैकीं एक जुबेदा बेगम यांच्याकडे पूर्वीं कधीं होती. जुबेदा बेगमनें तिला लांच देऊन माझा कांटा दूर करण्याचा प्रयत्न चालू केला.

"काल या दासीनें मला प्यायला म्हणून एक मादक पेय दिलें. तें प्याल्यावर मी जवळ जवळ बेशुद्धच पडलें. त्याच वेळीं तिनें ती भांगेची गोळी माझ्या तोंडांत कोंबली असावी. आतां मला आठवतें मी पुष्कळ तडफड केली. हात पाय आपटले. पण पुढें काय झालें, हें मात्र मला आठवत नाहीं. मी पूर्णपणें बेशुद्ध झाल्यावर जुबेदा बेगमनें मला त्या पेटींत घालून हबशी गुलामांकरवीं पुरून टाकवलें असावें. अल्लाची कृपा म्हणूनच मी वांचल्यें. आतां खलीफा परत आल्यावर मी महालांत नाहीं

असें पाहून फार काळजींत पडतील. त्यांच्या मनांत बरे वाईट सर्व विचार येतील. कदाचित माझ्या विषयीं त्यांच्या मनांत संशय येईल. आला नाहीं तर लोक त्यांचे कान भरून देतील.

"आणखी एका गोष्टीचें मला दुःख वाटत आहे. खलीफांना आपलें मन देण्या-पूर्वी आपली भेट कां झाली नाहीं? काय करावें अगदीं सुचत नाहींसें झालें आहे मला!" बोलतां बोलतां कूतलकुल्ब मध्येंच थांबली.

खलीफांशीं लग्न करण्याची तिच्या मनांत इच्छा आहे, हें ऐकल्यावर गनीच्या मनांतले मनोरे ढांसळले. आपण मूर्खासारखे स्वप्नें पहात होतों. आकाशांतले तारे तोडूं पहात होतों. केवढा मूर्खपणा! आणि हें कळल्या-वर कीं, तिचें आपल्यावर देखील प्रेम आहे व वचनबद्ध असल्या कारणानें ती आपल्याशीं लग्न करूं शकत नाहीं, त्याचें दुःख जास्तच वाढलें. कूतलकुल्बचा विचार मनांतून काढून टाकणें देखील त्याला शक्य राहिलें नव्हतें. पण तिच्याशीं गुपचुप लग्न करून घेऊन खलीफाला फंसविणें त्याला शक्य नव्हतें-कारण तिचें प्रेम खलीफांवर देखील होतें. आतां आपल्या असफल प्रेमाचें ओझें हृदयांत बाळगून आयुष्यभर रडण्याशिवाय दुसरा उपाय उरला नव्हता. त्यानें तिचा आदर सत्कार करण्यांत कोणत्याहि प्रकारें तिला उणीव भासूं दिली नाहीं.

दोघे बरोबर जेवायला बसत. खूप गप्पा मारीत. गनीवरचें तिचें प्रेम वाढतच गेलें व तें लपवून ठेवणें देखील तिला शक्य नव्हतें. पण गनीनें मात्र स्वतःचें मन आवरून ठेवलें.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

भितरी भागूबाई

त्या दिवशीं आजोबा बाजारांतून रेवडी घेऊन आले. सर्व मुलें "मला रेवड्या" "मला रेवड्या" असें ओरडत आजोबांना बिलगलीं. धाकटा बाळू मात्र नुसता जाऊन बिलगला. त्यानें रेवड्या मागितल्या नाहींत.

"घे ना! चांगल्या आहेत, गोड गोड! पहा तर सर्व कसे चावून चावून 'कुड्डम' 'कुड्डम' आवाज काढीत आहेत." आजोबा म्हणाले.

पण बाळू म्हणाला—"मला नाहीं आवडत!"

"खोटें आजोबा! रेवड्या खाल्या तर दांत पडतील अशी भीति वाटते त्याला." मुलें म्हणाली.

"असें होय!" म्हणत आजोबांनीं आराम खुर्चीत अंग टाकलें व नाकांत तपकीर कोंबली.

"एक गोष्ट सांगा, बाबा!" मुलांनीं गिला केला.

"गोष्ट! बरें सांगतों! भितऱ्या भागु-बाईची गोष्ट! काय बाळू!" आजोबा म्हणाले.

एका गांवीं एक शेतकरी रहात असे. तो होता भितरा. त्याच्या जवळ अर्धा बिघा जमीन होती. कोणाच्या वाटेस तो जात नसे. कोणी त्याची खोडी काढली तरी तो त्याला कांहीं म्हणत नसे. कांहीं म्हटलें तर भांडण होईल व भांडण झालें तर मारामारीपर्यंत मजल येऊन पोंचेल. मारामारी झाली कीं डोकीं फुटतील, पंचनामा होईल व कोर्टांतल्या वाऱ्या सुरू होतील.

'जमीन मऊ पाहून लोक कोपरानें खणूं लागतात' अशी एक म्हण आहे. त्या

सौ. रमाबाई सोमण

न्यायाप्रमाणें प्रत्येक जण त्या शेतकऱ्याला त्रास देई व आपण कां कोणाशीं भांडावें असा विचार करून सर्व सहन करून घेई.

त्या शेतकऱ्याच्या जमिनीला लागून दुसऱ्या एका शेतकऱ्याची जमीन होती. तो तर आपल्या शेजाऱ्याचा स्वभाव खूप ओळखीत असे व मर्जी येईल तें करीत असे.

एकदां त्या गरीब स्वभावाच्या शेतकऱ्याच्या शेतांत शेजाऱ्याची म्हैस शिरली व सर्व शेत उध्वस्त करून निघून गेली. उगाच कशाला भांडण असा विचार करून तो स्वस्थ बसला.

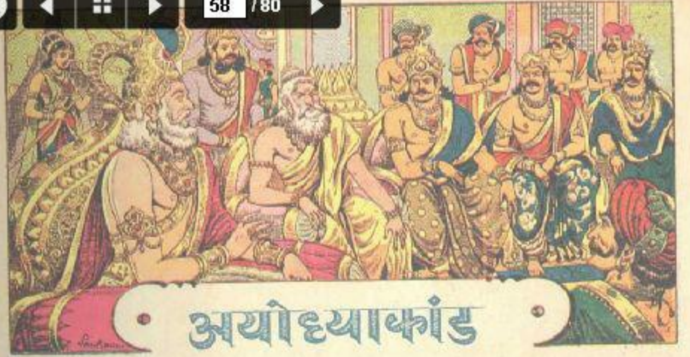
पुढें कांहीं दिवसांनीं शेजारचा शेतकरी त्या गरीब शेतकऱ्याच्या शेतांतलें उभें पीक कापून घेऊन गेला. त्याच्या मित्र मंडळींनीं त्याला येऊन सांगितलें तेव्हां तो म्हणाला— "होतें कितीसें पीक! तेवढ्यासाठीं आपला जीव कशाला धोक्यांत घालूं?"

हळूं हळूं शेजारचा शेतकरी अगदीं बेफिकीर झाला. त्यानें एके दिवशीं त्याच्या शेतांतल्या झाडाच्या फांद्या तोडून नेल्या. तें मात्र त्या गरीब शेतकऱ्याला आवडलें नाहीं. तो म्हणाला—"कायरे बाबा! तूं मला विचारल्या शिवाय माझ्या झाडाच्या फांद्या कां तोडून नेल्यास?"

"नशीब समज! सर्व झाड मी नाहीं तोडून नेलें तुझ्या झाडाचीं मुळें माझ्या शेतांत शिरून माझ्या शेताची नासाडी करीत आहेत. त्याच्या फांद्या माझ्या शेतावर आल्या, मी तेवढ्याच तोडून घेतल्या. त्यांत काय तुझें बिघडलें?" शेजारचा शेतकरी म्हणाला.

"तुला काय वाटेल तें कर!" असें सांगून तो भितरा शेतकरी निघून गेला. आणि पुढें कांहीं दिवसांनीं खरोखरच त्याचें झाड त्याच्या शेजाऱ्यानें कांपलें व त्याचें शेत पण बळकावलें.

अयोध्याकांड

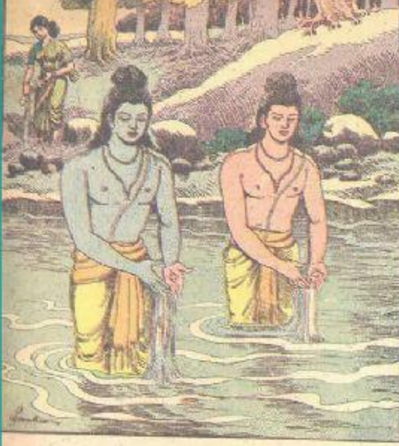
भरताला दुरून रामाचा आश्रम दिसला.

त्यानें वसिष्ठ मुनींना विनंती केली कीं मी पुढें जातों व आपण माता व इतर वृद्ध लोकांबरोबर यावें. सुमंत व शत्रुघ्न दोघांना बरोबर घेऊन तो पुढें निघाला. रामाच्या आश्रमाकडे जाणारी पायवाट त्याला दिसली.

रामाच्या पर्णकुटीजवळ आश्रमाच्या ईशान्य दिशेला होमकुंड व यज्ञवेदिका होती. राम आश्रमासमोर आंगणांत तपस्वी वेषांत लक्ष्मण व सीतेसह बसलेला होता. त्या वेषांत रामाला पाहून भरत स्वतःचें देहभान विसरून धांवत गेला व रामाच्या पायां पडून त्यानें आंसवांनीं रामाचे पाय धुवून काढले.

शत्रुघ्नानें पण रामाला नमस्कार केला. रामानें भरत व शत्रुघ्न दोघांना प्रेमपूर्वक आलिंगन करून दोघांचें सांत्वन केलें.

नंतर त्यानें भरतावर प्रश्नांची जणूंकांहीं झडीच लावली—"किती वाळला आहेस, ओळखत देखील नाहींस. इकडे रानांत कशाला आलास? बाबांना फार त्रास सोसावा लागला असेल नाहीं? कारण मी घरीं नाहीं व तूं देखील नाहींस. कशी आहे त्यांची प्रकृति? आणि आपल्या सर्व मातांची प्रकृति कशी काय आहे? रानांत येण्यापूर्वी राज्याची सर्व नीट व्यवस्था करून आला आहेस ना? कारण राजाचें तें पहिलें

कर्त्तव्य आहे. सर्व मंत्री तुला राज्यकारभार चालवायला मदत करतात ना ?"

माझा राज्याभिषेक झाला असावा, असें समजून राम हे प्रश्न विचारीत आहे, असा विचार करून भरतानें विचारलें—"दादा ! थोरला भाऊ जिवंत असेपर्यंत धाकट्याला आपल्या वंशांत कोणी गादीवर बसविलें आहे का ? तूं अयोध्येला चल आणि आपल्या वंशाचा उद्धार कर. आपले बाबा देवाघरीं गेले. तुझ्या नामाचा जप करीतच त्यांनीं प्राण सोडला. ते वारले तेव्हां त्यांचा एक देखील मुलगा त्यांच्याजवळ नव्हता. तुझ्या हातानें तर्पण झाल्याशिवाय त्यांना उदक पोंचणार नाहीं. कारण शेवटपर्यंत ते तुझीच आठवण काढीत होते !"

वडिलांच्या मृत्यूचा शोक-समाचार अशा अनपेक्षित रीतीनें ऐकून राम बेशुद्ध होऊन पडला. लक्ष्मणानें धांवत जाऊन पाणी आणलें आणि रामाच्या तोंडावर शिंपडलें. थोड्या वेळानें राम शुद्धीवर आला. मृत्यु-समयीं आपल्या वृद्ध पित्याची सेवा न करूं शकल्याबद्दल रामाला फार वाईट वाटलें.

आंघोळी आटोपल्यावर रामानें तर्पण करून वडिलांचें श्राद्ध केलें व सर्व पर्णकुटींत परत आले.

कांहीं वेळानें सर्वलोक येऊन पोंचले. सर्वांनीं रामलक्ष्मणास मुनिवेषांत पाहिलें. दुःखावेगामुळें कोणाच्या तोंडून शब्द उमटेना. रामानें वसिष्ठ मुनींना व मातांना प्रथम नमस्कार केला. नंतर इतर सर्व वडील-धाऱ्यांना नमस्कार केला. सीतेनें आपल्या सर्व सासवांना नमस्कार केला व सेवेला अंतरलें असें सांगून त्यांची क्षमा मागितली. कौसल्येनें सीतेला हृदयाशीं ओढून धरलें व म्हणाली—"तूं जनकराजाची मुलगी व दशरथाची सून. तुला हा वनवास सोसावा

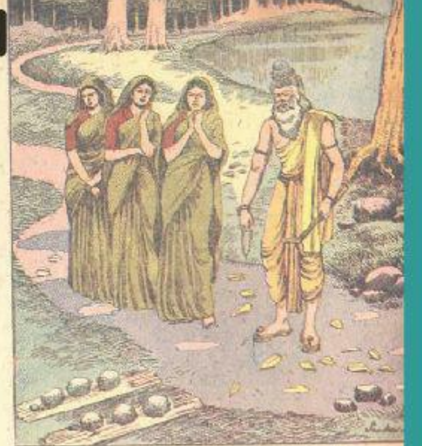
लागावा ! दैवानेंच पाठ फिरवल्यावर कोण काय करणार ?"

नंतर ती सुमित्रेला म्हणाली—"पहा तुझा मुलगा पण किती वाळला आहे ! पण तो खरा भाग्यवान ! कारण रामाच्या सह-वासाचें व त्याची सेवा करण्याचें भाग्य त्याला एकट्यालाच लाभलें. भरत किती गुणी मुलगा आहे ! तो रामाला अयोध्येला परत बोलावून घेऊन जाणार व सर्वांचें दुःख दूर होणार."

सर्वांनीं नदीवर जाऊन आंघोळी आटो-पल्या. तेथें रामानें केलेलें पिंडदान पाहून व दशरथ राजाची आठवण काढून सर्व अयोध्यावासी रडले. सर्वांनीं दशरथाचें स्मरण करून नमस्कार केला. नंतर चित्रकूट पर्वतावरची क्षेत्रें पहात सर्व बराच वेळ हिंडले. त्यामुळें सर्वांचीं मनें थोडीं हलकीं झालीं.

लक्ष्मणानें सर्वांच्या खाण्यापिण्याची व राहण्याची व्यवस्था करून दिली. सायंकाळ जेवणें खाणें आटपून विश्रांति घेतल्यावर सर्व वडाच्या झाडाखालीं एकत्र जमा झाले.

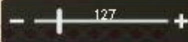
वसिष्ठ मुनींच्या शेजारीं राम व भरत बसले. मंत्री व अयोध्येचे मुख्य नागरिक पुढें बसले. आतां या सभेंत भरत काय म्हणतो याकडे सर्वांचें लक्ष होतें.

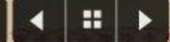

पण रामच प्रथम बोलला. म्हणाला—"भरता ! वल्कल धारण करून तूं वनांत कां आलास ? मला सर्व माहीत आहे, तरी पण विचारतों."

भरत म्हणाला—"दादा ! आतां मी तरी काय बोलूं ? सर्वांनीं बोलावें व मी ऐकावें अशी माझी स्थिति झाली आहे. माझ्यासाठीं माझ्या आईनें काय नाहीं केलें ! तुझ्या-सारख्या भावाला वनवास दिला व आपल्या बाबांना स्वर्गवास देऊन मला राज्याचा लाभ करून दिला. निदान तूं तरी आपल्या धाकट्या भावावर थोडी दया कर आणि

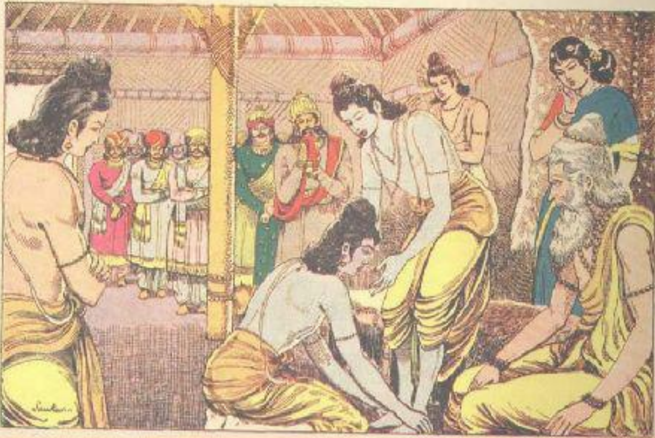

असें कांहीं बोलूं नकोस. तूं अयोध्येला परत चल. राज्याभिषेक करून घे आणि सर्वांना सुखी कर. ही प्रार्थना करण्यासाठीं मी आलों आहें व आपल्या मातांची व सर्व अयोध्यावासियांची हीच इच्छा आहे. त्यांना नकार देऊं नकोस."

असें सांगून भरतानें रामाला साष्टांग नमस्कार केला व त्याचे पाय घट्ट धरून जमिनीवर पडून राहिला.

रामानें भरताला उठवून त्याचे डोळे पुसले आणि म्हणाला—"भरता! तूं आईला असें तोडून बोललास हें बरोबर नाहीं. लहानांनीं मोठ्यांना उलट उत्तर द्यायचें नसतें किंवा त्यांचा अपमान होईल असें बोलावयाचें नसतें. तुला हें कळत नाहीं असें नाहीं. फक्त दुःखावेगानें तूं हें सर्व बोलला आहेस."

थोडा वेळ थांबून पुन्हां राम म्हणाला—"मला वडील लोकांची आज्ञा आहे कीं मी वनवास करावा. मग मी राज्य कसें करूं? तूं राज्य कर. हें सर्व बाबांसमक्ष ठरलें आहे व जगाला माहीत झालें आहे. त्यांचा शब्द मोडणें बरोबर होईल का? तूंच विचार कर. मी चवदा वर्षें रानांत राहून घरीं परत येईन व त्यानंतर पाहिजे तर

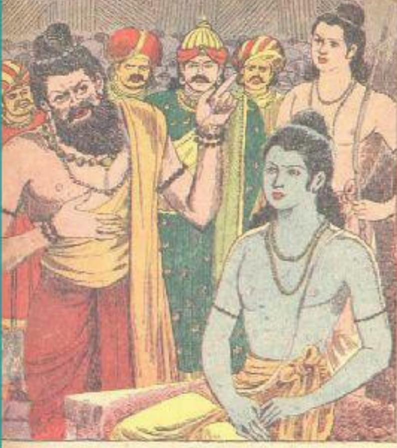
राज्य करीन. बाबांच्या आज्ञेपलीकडे मला राज्याचा लोभ नाहीं."

ती रात्र तशीच गेली. दुसऱ्या दिवशीं सर्व स्नानादि आटोपून व पूजा, जप वगैरे संपवून राम होता तेथें आले. पण कोणी कांहीं बोलला नाहीं. पण भरत धीर करून म्हणाला—"तूं माझ्या मातेच्या इच्छेनें मला हें राज्य दिलेंस. मी तें तुला देत आहें. तूं त्याचा सांभाळ कर. याचा सांभाळ करण्याची शक्ति फक्त तुझ्यांतच आहे. बाबांनीं तूं युवराज म्हणून तुला राज्यव्यवस्थेचें शिक्षण पण म्हणूनच दिलें आहे. तूं राजा झाला नाहींस तर त्यांचे ते परिश्रम व्यर्थ जातील असें नाहीं का तुला वाटत?"

भरत जें बोलला तें ऐकून सर्वांना आनंद झाला. सर्वांनीं त्याची वाखाणणी केली.

रामानें भरताला उपदेश केला—"भरता! जो या जगांत जन्म घेतो त्याला मरण हें अनिवार्यच आहे. मनुष्यानें किती प्रयत्न केला तरी त्याचा मृत्युकाळ प्रत्येक क्षण जवळ येत असतो. वार्धक्य येऊन शरिरांतली शक्ति क्षीण झाल्यावर मनुष्य असहाय व परस्वाधीन होऊन जातो. तरुणपणींच मनुष्यानें जागरूक राहून या सर्वांचा विचार

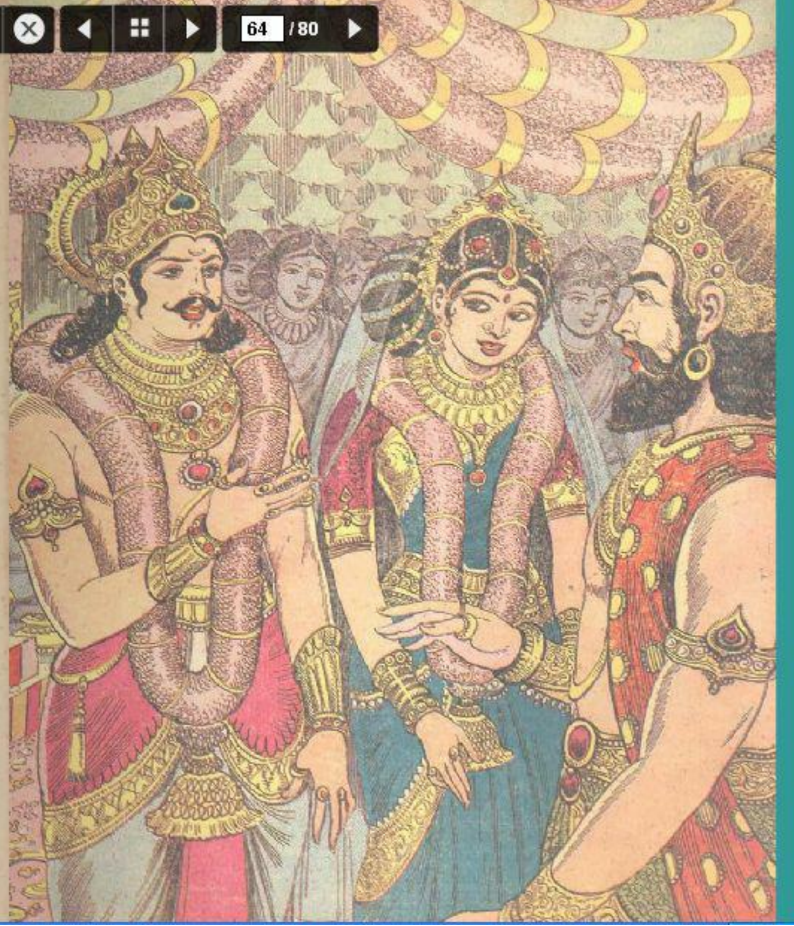

करावयाचा असतो. गेलेली संधि पुन्हां हातीं येत नाहीं. मृतासाठीं किती शोक केला तरी त्यापासून विशेष लाभ होत नाहीं. आपल्या बाबांनीं अनेक पुण्य-कार्यें केलीं आहेत. त्यांच्या आज्ञेप्रमाणें तूं त्यांच्या पावलावर पाऊल ठेवून राज्य करावें आणि त्यांच्याच आज्ञेप्रमाणें मी वनवासास जावें हें आपलें दोघांचें कर्तव्य होय !"

तें सर्व ऐकून भरत म्हणाला—"मी कर्तव्यधर्माचा विचार करून मातेला दोष दिला नाहीं किंवा बाबांची निंदा करीत नाहीं. परंतु तूंच विचार कर व मला सांग, बाबांनीं, माझ्या आईनें जीव देईन असें धमकावून सांगितल्यामुळेंच तुला वनवास दिला व मला राज्य दिलें, हें तरी बरोबर केलें का ? वडिलांच्या हातून नकळत ही जी चूक झाली त्याचें पाप त्यांना भोगावें लागूं नये या साठीं अन्याय्य कार्य न होऊं देणें हें देखील मुलाचें कर्तव्य नाहीं का ?"

पण राम का हा तर्क कबूल करणार ? तो म्हणाला—"भरता ! तुला माहीत नाहीं, तुझ्या आईशीं ज्यावेळीं बाबांचा विवाह झाला होता त्यावेळीं कैकेय राजाला बाबांनीं वचन दिलें होतें कीं त्यांच्या मागें भरतालाच राज्य मिळेल. तुझ्या आईनें त्याची आठवण करून देऊन बाबांकडून त्या वचनाचें पालन करविलें असें नाहीं का तुला वाटत ?"

तेव्हां जावाली ऋषि म्हणाले—"अरे, कोण बाप आणि कोण पुत्र ! आपल्या पितरांसाठीं श्राद्ध तर्पण करणारे सर्व माझ्या मतें मूर्ख आहेत. जा आणि खुशाल राज्य कर ! प्रत्येक जण आपल्या पाप पुण्याप्रमाणें जगांत जन्म घेतो व त्यांप्रमाणेंच जगांत सुखी किंवा दुःखी होतो. एकटाच या जगांत येतो व एकटाच जातो. हें जग

म्हणजे एक पडाव आहे. कांहीं वेळ येथें मनुष्याला थांबावें लागतें. एवढेंच खरें आहे व बाकी सर्व मिथ्या !"

"पण आपण हें सर्व नास्तिकासारखें बोलत आहां ! आपण नास्तिक असाल असें मला किंवा बाबांना स्वप्नांत देखील कधीं वाटलें नाहीं." राम म्हणाला.

वसिष्ठ त्यावर म्हणाले—"राम ! जाबाली नास्तिक नाहींत. तूं राज्याभिषेकाला कबूल व्हावें या साठीं ते हें सर्व म्हणाले." नंतर वसिष्ठ ऋषींनीं देखील रामाला राज्याभिषेक करून घ्यायला सांगितला. पण रामानें आपला निश्चय सोडला नाहीं.

तेव्हां भरत सुमंत्राला म्हणाला—"दुर्वा आणून रामाच्या पर्णकुटीच्या दारासमोर आणून टाका. मी त्यावर बसून रामाला अयोध्येला नेण्यासाठीं आमरण उपवास करतों."

"काय करूं रामा ?" सुमंत्रांनीं रामालाच विचारलें. तेव्हां भरत स्वतःच उठला व दुर्वा तोडून आणून त्यानें रामाच्या पर्णकुटी समोर घातल्या व त्यावर पडून राहिला.

"तें सर्व पाहून राम स्मित करून म्हणाला—"भरता ! तुला हें शोभत नाहीं. तूं क्षत्रिय आहेस. कोणाला कर्ज देऊन तें वसूल न झालें तर त्यासाठीं असलें काम कोणी असहाय व हताश झालेला ब्राह्मण करील. तूं ऊठ आणि अयोध्येला जाऊन राज्य कर !"

भरत उठला नाहीं. सर्व लोकांना उद्देश्यून म्हणाला—"तुम्ही सर्व गप्प कां ? रामाला कां नाहीं सांगत ?"

"पितृआज्ञेचें मी पालन करीत आहें असें राम म्हणत असतां आम्ही तरी काय बोलणार ?" एक वृद्ध नागरिक म्हणाला.

चीन देशाची भिंत

ही चीन देशाच्या उत्तरेला एक जुनी किल्लावजा भिंत आहे. ह्या भिंतीची लांबी १,४०० मैल, उंची २० ते ३५ फूट व रुंदी १० ते १२ फूट आहे. शिह्वांग नांवाच्या एका चीनी चक्रवर्तीनें इसवी सनापूर्वी तिसऱ्या शतकांत ही बांधविली.

